

บทที่ 4

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ กับการพัฒนาจิตตามหลักพระพุทธศาสนา

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริเป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็นและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในทุกระดับ และทุกด้านของสังคมบนพื้นฐานของ สติปัญญา และวิถีการดำเนินชีวิตของไทย ซึ่งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ จึงเป็นอีกทางเลือกที่จะทำให้การพัฒนาบนพื้นฐานของประโยชน์ส่วนรวมและกล่าวโดยความเป็นจริงปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริโดยเนื้อแท้ก็คือ พุทธเศรษฐศาสตร์ เนื่องจากเป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับให้ดำเนินไปในทางสายกลางเป็นเส้นทางที่จะนำไปสู่การสร้างสมสติปัญญาซึ่งเป็นปัจจัยในการผลิตที่สำคัญที่สุด โดยมีเป้าหมายอยู่ที่การเข้าสู่พระนิพพานในที่สุด

บูรณาการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักการพัฒนาจิต

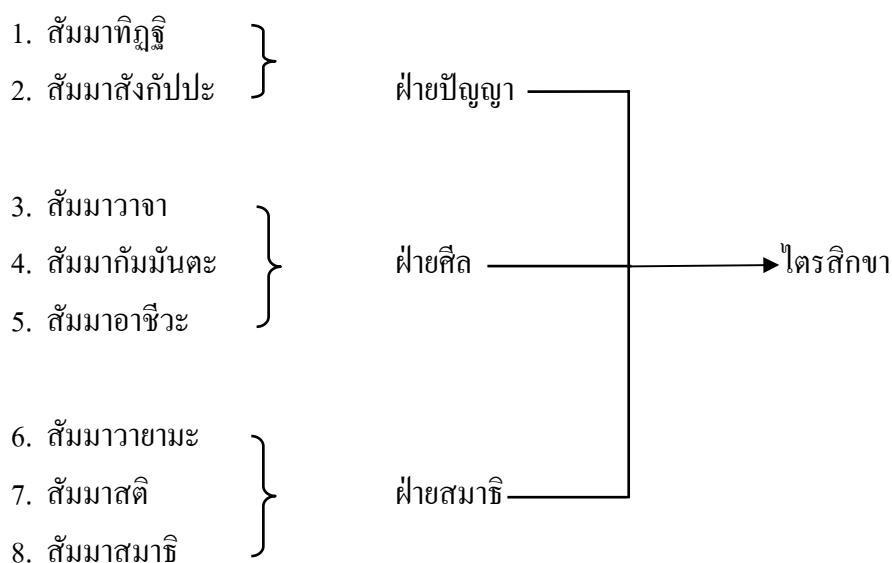
บูรณาการหมายถึงการทำให้สมบูรณ์ กล่าวคือทำให้หน่วยย่อยๆที่มีความสัมพันธ์ร่วมกันทำหน้าที่อย่างผสมกลมกลืนเป็นองค์รวมหนึ่งเดียวที่มีความครบถ้วนสมบูรณ์ในตนไม่แยกออกเป็นส่วนๆ หลักพุทธธรรมสามารถนำมาบูรณาการให้เข้ากับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริและให้สอดคล้องสัมพันธ์กับหลักธรรมในข้อต่าง ๆ อันมีหลักทางสายกลางคือ มัชฌิมาปฏิปทาเป็นปฐมนอกจากนั้นยังมีเรื่องของไตรสิกขา เรื่องสั้นโดย ความไม่โลกเกินไป ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริกับการพัฒนาจิตมีหลักธรรมในพระพุทธศาสนาตามลำดับเพื่อต่อการอธิบายดังนี้

บูรณาการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักไตรสิกขา

หลักพุทธธรรมที่สำคัญที่สุดในฐานะที่เป็นทางอันประเสริฐของบรรพชิตและคฤหัสถ์ก็คือมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งเป็นมรรคาและเป็นพุทธจริยธรรมสำหรับการครองชีวิตของพุทธศาสนิกชนและชนชาวไทย ไตรสิกขา ได้แก่ศีล สมาธิ ปัญญา สามารถแบ่งแยกออกได้เป็นหลักสามส่วน (มนุญ มุกข์ประดิษฐ์, 2547:112) คือ

1. อธิศีลสิกขา คือการฝึกฝนศึกษาอบรมในด้านความประพฤติ ทางกาย วาจา และอาชีพ ให้มีชีวิตสุจริตและเกื้อกูล
2. อธิจิตตสิกขา การฝึกฝนศึกษาอบรมด้านสมาธิ คือการพัฒนาจิตให้เข้มแข็งไม่หวั่นไหวง่าย
3. อธิปัญญาสิกขา การฝึกฝนอบรมศึกษาพัฒนาในด้านปัญญาให้สูงขึ้นไปในทางที่ถูก เข้าใจชีวิตมองเห็นสรรพสิ่งตามตามความเป็นจริง

ไตรสิกขา คือศีล สมาธิ และปัญญา เป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้มนุษย์มีความเมตตา กรุณา มีความละเอียดรอบคอบ มีจิตใจที่เข้มแข็ง มีสมาธิ มีความรู้ความเข้าใจในสรรพสิ่งที่เป็นไปตามกระบวนการตามธรรมชาติ ไม่โลก ไม่เบียดเบียนสิ่งมีชีวิตและธรรมชาติ ซึ่งในมรรคมีองค์ 8 ประการ สามารถจำแนกเป็น ศีล สมาธิ และปัญญา ได้ดังนี้

องค์ธรรมที่เป็นฝ่ายศีลทั้ง 3 ประการนี้ จัดเป็นพื้นฐานที่สำคัญเพื่อมุ่งหมายให้เป็นหลักแห่งวิถีชีวิต ในระบบเศรษฐกิจพอเพียง กล่าวได้ว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริเป็นเศรษฐกิจที่จำเป็นต้องมีศีลธรรมมีคุณธรรมกำกับ กล่าวคือความมุ่งหมายของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริจะสมบูรณ์ไม่ได้เลยถ้าหากขาดศีลธรรมและคุณธรรมขึ้นพื้นฐานของคนที่จะนำเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริไปใช้ ซึ่งแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงต้องมีคุณธรรมกำกับ คือความซื่อสัตย์ ไม่คดโกง ไม่เบียดเบียนตนเองและคนอื่น หากแต่ให้มีความเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีความเมตตาต่อกันทั้งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต

ไตรสิกขาคือหลักการดำเนินชีวิตอย่างมีขั้นตอนที่เต็มไปด้วยองค์ประกอบหลัก คือศีล สมาธิ และปัญญา หรือมัชฌิมาปฏิปทาเป็นทางสายกลางของการดำเนินชีวิตที่ไม่เอนเอียงไปทางด้านใดด้านหนึ่งจนเกินไป ซึ่งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจให้ดำเนินไปตามหลักไตรสิกขา เพื่อจะพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไปอันประกอบด้วยหลักต่าง ๆ ที่สามารถแยกออกให้เห็นถึงหลักวิธีการปฏิบัติระหว่างประชาชนทั่วไป กับภิกษุ คือ

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักศีลสำหรับประชาชน

ศีลคือระบบอยู่ร่วมกันด้วยความเป็นปกติทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการอยู่ร่วมกันไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม กฎหมาย ระเบียบ ประเพณีวัฒนธรรม เป็นต้น เมื่อมีระบบการอยู่ร่วมกันด้วยความปกติสุข ศีลจึงเป็นพื้นฐานของการพัฒนาสมาธิและปัญญา ซึ่งการพัฒนาคนแบบองค์รวมเป็นการบูรณาการใน 3 ด้านของชีวิตคือด้านจิตใจ ด้านปัญญา และด้านพฤติกรรม ซึ่งพฤติกรรมก็คือด้านศีล และศีลในระบบของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริคือการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชีวิต คือพฤติกรรมในความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพโดยการใช้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ในการรับรู้โดยไม่ก่อโทษ ก่อผลเสียแต่ได้ผลดีส่งเสริมคุณภาพชีวิต ในการบริโภคปัจจัย 4 และเทคโนโลยีมุ่งคุณค่าที่แท้จริงเพื่อการเสริมสร้างในการพัฒนาชีวิต

เศรษฐกิจพอเพียงจึงมิใช่จุดหมาย (End) แต่เป็นวิถีทาง (Means) เมื่อประชาชนทั่วไปไม่มีความ “พอมี” “พอกิน - พอใช้” แล้ว มิได้หมายความว่าพัฒนาจะสิ้นสุดลงอยู่เพียงนั้น เนื่องจากความ “พอกิน-พอใช้” นั้น เป็นเรื่องของ “ปาก-ท้อง” เป็นเรื่องความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ หรือเรียกอีกอย่างว่าเป็นเรื่องของ “เศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน” ที่มีความเกี่ยวข้องกับการผลิต (พอมี) และการบริโภค (พอกิน-พอใช้) เป็นการดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาที่เน้นทางสายกลางหรือมรรคมีองค์แปดเพื่อให้ประชาชนมีความพอเพียงในการดำเนินชีวิตอย่างสมดุลด้วยหลักองค์ธรรมในระดับศีลที่ประกอบไปด้วยวาจาชอบได้แก่การงดเว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และพูดเพ้อเจ้อ ในส่วนของการงานชอบนั้นประกอบไปด้วยการงดเว้นจากการดัดครองชีวิต เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ และงดเว้นจากการประพฤติกามทั้งหลาย และในส่วนของการเลี้ยงชีพชอบได้แก่ การงดเว้นจากมิชฉาอาชีพ ไม่ประกอบอาชีพที่ผิดกฎหมาย ผิดศีลธรรม แต่หาเลี้ยงชีพโดยสุจริต ไม่ก่อความเดือดร้อนเสียหายแก่ผู้อื่นและสังคมที่ทำให้ชีวิตจิตใจและสังคมเสื่อมโทรม เช่น การค้าอาวุธ การค้ำมนุษย์ การค้าสัตว์เพื่อฆ่า การค้าของมีนเมา (รวมทั้งสิ่งเสพติดทั้งหลาย) และการค้ายาพิษ (อง.ปญจก. 22/177/232) บุคคลหรือประชาชนทั่วไปที่ปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริต้องงดเว้นจากอบายมุขอันนำมาซึ่งความฉิบหาย เช่น การดื่มสุราเมรัยและยาเสพติด

ให้โทษ ย่อมได้รับความเดือดร้อนหลายอย่าง เช่นเสียเงินทอง บางครอบครัวแตกแยกและก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาทระหว่างสามีภรรยา เพื่อนบ้าน พ่อแม่พี่น้องทำเรื่องเล็กให้เป็นเรื่องใหญ่นอกจากนั้นยังก่อให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ มากมาย เช่น โรคตับแข็ง โรคพิษสุราเรื้อรัง โรคประสาทหลอน และสังคมรังเกียจ ขาดมนุษยสัมพันธ์ที่ดีขาดสติสัมปชัญญะไม่มีความละอาย ยังใจตัวเองไม่ได้ สัมผัสภาวะตัวเอง สุขภาพทรุดโทรมสติปัญญาไม่เข้มแข็งอันเป็นเหตุให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน บุคคลหรือประชาชนทั่วไปควรหลีกเลี่ยงจากสิ่งที่เป็นอบายมุขทั้งหลาย และผู้ที่ปฏิบัติตามหลักศีลอันเป็นเบื้องต้นของกฎหรือกติกาของสังคมย่อมจะได้รับประโยชน์จากการปฏิบัติ ซึ่งในบทสรุปของศีล 5 กล่าวว่า “เป็นผู้มีสุคติ (ความสุข) เป็นผู้มีโภคทรัพย์ และมีพระนิพพานอันเป็นที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ทั้งปวง”

กล่าวได้ว่าผู้ที่ปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงจะต้องมีศีล 5 เป็นเบื้องต้นหรือเป็นพื้นฐานของชีวิตเป็นพื้นฐานของสังคม องค์ธรรมในระดับศีล ได้แก่ สัมมาวาจาและสัมมากัมมันตะต้องใช้ศรัทธา (ความเชื่อ) เป็นเครื่องกำกับจึงจะสำเร็จประโยชน์ สัมมาอาชีวะต้องใช้วิริยะ (ความขยันหมั่นเพียร) เป็นเครื่องกำกับจึงจะสำเร็จประโยชน์ที่วางไว้ กล่าวได้ว่าศีล 5 เป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตของประชาชนทั่วไป และมีได้หมายความว่าความประพฤติที่พึงงามทางกาย วาจา ที่สุจริตเท่านั้นหากยังหมายถึงอาชีพที่สุจริต การประกอบอาชีพที่ไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่นและธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ถือเป็นอาชีพที่สุจริตตามแนวพระพุทธศาสนาและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ซึ่งศีล 5 และหลักธรรมที่ส่งเสริมการประกอบสัมมาอาชีวะให้มั่นคงยิ่งขึ้นไปที่เรียกว่า กุศลกรรมบถ 10 (ม.ม. 12/485/523) เป็นองค์ธรรมในระดับศีลที่ครอบคลุมทั้งกายกรรม วาจกรรมและมโนกรรม หรือการกระทำของมนุษย์ การพิจารณาพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพราะมนุษย์อาศัยปัจจัย 4 คืออาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ความสำคัญของปัจจัย 4 กล่าวไว้ในคำสอนเรื่องทิวฐัมมิกัตถประโยชน์ 4 ประการ คือ (อง. จตุกก. 23/45/340)

1. อุฏฐานสัมปทา คือการพ้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพการงานที่สุจริต
ไม่เกียจคร้านการทำงาน อันเป็นวิถีทางหรือบ่อเกิดแห่งทรัพย์ และสามารถเลี้ยงชีพที่ดีได้
2. อารักขสัมปทา คือความพร้อมด้วยการรักษา จัดสรรทรัพย์ที่หามาได้ด้วยวิธีการถูกต้อง
3. กัลณยานมิตตตา คือการมีเพื่อนที่ดี คบคนดีเป็นเพื่อน
4. สมชีวิตา คือการเลี้ยงชีวิตตามสมควรพอเหมาะแก่กำลังทรัพย์ที่ทำได้ และฐานะความเป็นอยู่ของตน

ทฤษฎีนี้มีกัตถประโยชน์หรือหัวใจเศรษฐกิจหลักการทั้ง 4 ข้างต้นกล่าวให้สั้นเพื่อความเข้าใจโดยสรุปได้ว่า “ชนนหารักชาติมีกัตถาณมิตรเลี้ยงชีวิตพอเพียง ”

การออมทรัพย์เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้ครองเรือนต้องรู้จักรักษาทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียรเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ตนเองมากที่สุดโดยใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็นและงดเว้นจากอบายมุข 6 (ที.ป.11/247/202) ซึ่งเป็นทางเสื่อมของชีวิต ผู้ประกอบธุรกิจต้องมีเพื่อนที่ดีเป็นที่ปรึกษาร่วมคิดและทำกิจกรรมร่วมมือกันในการดำเนินงานทุกอย่างลักษณะเพื่อนที่ดีหรือมิตรแท้ 4 ประการ (ที.ป.11/260/209) ส่วนการกระทำของประชาชนทั่วไปที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคปัจจัย 4 ด้วยความเข้าใจในคุณค่าแท้จริงของสิ่งนั้น มิใช่ด้วยคุณค่าเทียมหรือเกิดจากความต้องการของค้นหาเป็นสืลอีกข้อหนึ่งเรียกว่า ปัจจัยสันนิสิตสิด เป็นสืลที่เกี่ยวกับปัจจัย 4 ในการรักษาปัจจัยสันนิสิตสิดจะต้องใช้ปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาจึงจะสำเร็จประโยชน์ และทั้งอินทรีสังวรสิด ปัจจัยสันนิสิตสิด รวมถึงสัมมามาจาและสัมมกัมมันตะ รวมเรียกว่า ปาฏิโมกขสังวรสิด และสัมมาอาชีวะเรียกว่า อาชีวะปาริสุทธิสิด ในทางพระพุทธศาสนาเรียกปาริสุทธิสิด 4 ซึ่งเป็นองค์ธรรมในระดับสืลที่ควบคุมการกระทำของมนุษย์ในทุกๆ ด้าน

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักสมาธิสำหรับประชาชน

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับองค์ธรรมฝ่ายสมาธิสำหรับประชาชนทั่วไปมีองค์ประกอบ 3 ประการ คือสัมมามายามะ เป็นความเพียรชอบ ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้การดำเนินชีวิตแบบปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำนำไปสู่ความสำเร็จในชีวิตได้ ถ้าทุกคนขาดความเพียรในทางที่ชอบกิจการงานต่าง ๆ ก็จะไม่ก้าวหน้า ชีวิตในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะต้องมีความเพียรเป็นเลิศถึงจะเอาชนะความยากจนได้ และความนี้จะนำไปสู่ความสำเร็จ ดังพุทธภาษิตที่ว่า “วิริเย น ทุกขมจเจติ” บุคคลจะล่วงความทุกข์ได้เพราะความเพียร นอกจากนี้ยังมีสัมมาสติ คือการรู้สึกตัวอยู่เสมอ คือมีความไม่ประมาทในทุกๆ เรื่อง ในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเน้นถึงความไม่ประมาทคือให้มีสติเป็นตัวกำกับความประพฤติปฏิบัติและตามแนวพระราชดำริอันต้องรับผิชอบ การทำ การด้วยความมุ่งหมายและจริงจังรอบคอบรัดหน้าเรื่อยไปโดยมีสติกำกับตลอดเวลาเรียกว่า “อัปปมาท” คือความไม่ประมาท ไม่ปล่อยจิตปล่อยใจไปกับกระแสค่านิยมผิดๆ เช่น ยินดีในความฟุ้งเฟ้อในการอุปโภค บริโภคในวัตถุนิยมมากเกินไปจนเกินเหตุ การเดือนสติในบริโภคของพระเจ้าปเสนทิโกศล กษัตริย์แห่งกรุงสาวัตถี แคว้นโกศล ได้เสด็จไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ได้เสวยพระกระยาหารเข้ามากไปหน่อย เมื่อเสด็จไปถึงที่ประทับของพระพุทธเจ้า ทรงรู้สึกง่วงนอนและทรงมีอาการอึดอัด ทรงนั่งพลิกไปพลิกมา เมื่อพระพุทธเจ้าเห็นจึงตรัสถามและได้ทราบถึงเหตุที่พระองค์ง่วงนอนเพราะยังไม่ได้พักผ่อนและเสวยพระกระยาหารมากเกินไป จึงได้ตรัสว่าการบริโภคอาหารแต่พอประมาณเป็นการสมควร

เพราะผู้บริโภครอาหารพอประมาณย่อมมีความสุข จึงตรัสเป็นพระคาถาว่า “มนุษย์ผู้มีสติอยู่ทุกเมื่อ รู้จักประมาณใน โภชนะที่ได้แล้วย่อมมีเวทนาเบาบางเขย้อมแก่ช้ำอายุก็ยั่งยืน” ฝ่ายพระเจ้าปเสนทิโกศลได้รับสั่งให้พระราชนัดดาชื่อว่าสุทฺธสณะท่องจำพระคาถาไว้ จากนั้นได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า จะทำอย่างไรต่อไปดี พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสตอบว่า ในขณะที่พระเจ้าปเสนทิโกศลเสวยพระกระยาหารก็ได้ท่องจำไว้จนขึ้นใจ จากนั้นได้ทูลถามว่า จะทำอย่างไรต่อไปดี พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสตอบว่า

...ในขณะที่เสวยพระกระยาหาร ให้ท่องพระคาถานี้ เมื่อรู้สึกพระองค์ก็จะทรงหยุดเสวย จากนั้นให้สุทฺธสณะนับเมล็ดข้าวที่เหลือว่ามีจำนวนเท่าใด...การจัดเตรียมพระกระยาหาร เมื่อต่อไปให้ลดจำนวนข้าวสารลงจากเดิมเท่าจำนวนที่เป็นส่วนเกินของมือก่อน...ให้ปฏิบัติ อย่างนี้ทุกๆ มือ...

การอุปโภคบริโภคตามแนวพุทธนั้นเป็นการอุปโภคบริโภคเพื่อบำบัดความต้องการโดยมุ่งให้ได้รับประโยชน์สูงสุดแต่ด้วยวิธีที่ง่ายจากการรู้จักคิดพิจารณาถึงคุณค่าที่แท้จริงของสิ่งที่ อุปโภคบริโภค การใช้ปัจจัย 4 จึงต้องพิจารณาให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์จึงจะได้รับประโยชน์สูงสุด ส่วนการอุปโภคบริโภคในเศรษฐศาสตร์ปัจจุบันคือการใช้จ่ายสินค้าและบริการบำบัดความต้องการเพื่อให้เกิดความพึงพอใจของผู้ใช้บริการ (ส.ศ. 15/124/145-146)

สัมมาสติ คือความระลึกได้เสมอและความไม่ประมาท สตินี้เปรียบเสมือนเบรคของรถยนต์ในขณะที่วิ่งอยู่บนท้องถนน ถ้าเบรคแตกก็ชนรถคันอื่นเรื่อยไป การดำเนินชีวิตก็เช่นเดียวกันถ้าขาดสติชีวิตก็ตกอยู่ในความประมาทไม่สามารถตนเองให้ก้าวหน้าได้

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรินั้นให้บุคคลทั่วไปมีสติกับกำหนดเองก่อนที่จะอุปโภคและบริโภคสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ เพื่อไม่ให้ความประมาทเกิดขึ้นจึงต้องมีสติและปัญญากำกับจึงจะมีความสำเร็จ องค์ธรรมในระดับสมาธิหรือสัมมาสมาธิซึ่งเป็นเครื่องส่งเสริมประสิทธิภาพในการทำงานและกิจการทุกอย่างทำให้รอบคอบไม่เลื่อนลอย สมาธิในระดับนี้เรียกว่า “ขณิกะสมาธิ” ซึ่งเป็นสมาธิระดับทั่วๆ ไปที่ทุกคนต้องมีต้องใช้โดยอัตโนมัติ ถ้าไม่มีสมาธิในระดับขณิกะสมาธิแล้วคนขี้บรจะต้องมีปัญหาเกี่ยวกับการจราจร นักเรียนนักศึกษาจะมีปัญหาเกี่ยวกับการเรียนเพราะเรียนไม่รู้เรื่องเนื่องจากขาดสมาธิหรือความตั้งใจมั่น ประชาชนคนทั่วไปที่ดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต้องเป็นผู้มีสมาธิตั้งมั่นในตัวเองตลอดเวลา มีการระลึกได้อยู่เสมอถึงการกระทำของตนเองในการประกอบอาชีพการงาน การดำรงชีวิตของบุคคลที่ประสบผลสำเร็จในชีวิตไม่ว่าจะเป็นภคาราชการหรือภาคเอกชนทั้งในอดีตและปัจจุบัน พบว่าบุคคลเหล่านั้นเป็นผู้มีสมาธิในการทำงานเหนือบุคคลอื่นจึงทำให้งานประสบผลสำเร็จ

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักปัญญาสำหรับประชาชน

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริมุ่งถึงแนวคิดตามแนวพระราชดำริเป็นหลักและการกำหนดความหมาย คำจำกัดความและกรอบแนวคิดในบริบทของแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ก็คงไม่มีวิธีอื่นใดดีกว่า การน้อมนำพระราชดำรัสของพระองค์ผู้เป็นต้นคิดในเรื่องนี้มาปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น และยังมีพระราชดำรัสที่พระราชทานในหลายช่วงระยะเวลา ต่างกรรม ต่างวาระ มาประมวลและพิจารณาเปรียบเทียบวิเคราะห์ ดีความตลอดจนน้อมนำพระราชดำรัสที่มาเพิ่มเติม (มณูญ มุกข์ประดิษฐ์, 2547: 95) พระองค์ทรงจุดประกายแนวคิดให้เกิดปัญญาขึ้นมาและเป็นปัญญาที่ประกอบไปด้วยสัมมาทิฐิ บ่อเกิดหรือปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิ 2 ประการได้แก่

1. ปรโตโมสะ คือเสียงจากผู้อื่น คำบอกเล่า ข่าวสาร คำชี้แจง คำอธิบาย (ในส่วนที่ดีงาม) จากผู้อื่น การเสริมสร้างสัมมาทิฐิด้วยปัจจัยปรโตโมสะ คือการมีบุคคลที่เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แนะชักจูงช่วยเหลือ บอกช่องทางในการพัฒนาให้ก้าวหน้าอย่างถูกต้อง ได้แก่ ความมีกัลยาณมิตรถือเป็นปัจจัยภายนอกของการพัฒนาปัญญา

2. โยนิโสมนสิการ หมายถึง การทำในใจโดยแยกกาย คือการกระทำในใจโดยแยกกาย หรือการใช้ความคิดที่ถูกต้อง คิดเป็น การจัดการความคิดที่เป็นระบบ รู้จักมองแยกแยะ รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลาย คิดโดยแยกตลอดสายให้เห็นความจริงตามสถานะโดยไม่เอาความรู้สึกส่วนตัวและอคติหาและอุปาทาน มาเป็นส่วนร่วม เช่น การอุปโลกปรี โภคสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆจะต้องมองให้เห็นคุณค่าและมีความจำเป็นที่จะต้องใช้ มากกว่าความต้องการสนองความอยากของกิเลส เป็นการพิจารณาเหตุผลแยกแยะออกมาวิเคราะห์ด้วยสติปัญญาที่เป็นระบบระเบียบและโดยอุบายวิธีให้เข้าใจในสิ่งๆ หรือปัญหานั้นๆ ตามสถานะและตามความสัมพันธ์ของเหตุผล โยนิโสมนสิการเป็นกิจกรรมที่จะก่อให้เกิดปัญญาจำเป็นต้องมีการพัฒนาให้เจริญตงามขึ้นโดยผ่านขั้นตอนของระดับการพัฒนาจิต และโยนิโสมนสิการเป็นองค์ธรรมในกระบวนการพัฒนาปัญญาซึ่งเป็นเป้าหมายที่สำคัญของการพัฒนาจิตและจัดเป็นองค์ประกอบภายใน เรียกว่าวิธีการแห่งปัญญา (พิพัฒน์ ยอดพฤติการ, 2549: 28-30)

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) (2543ค: 676-708) กล่าวถึงการพัฒนาปัญญาด้วยการใช้หลักโยนิโสมนสิการไว้ดังนี้

1. คิดแบบสืบสาวสาเหตุ คือพิจารณาปรากฏที่เป็นผล หาหนทางแก้ด้วยการค้นหาสาเหตุ และปัจจัยต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กันอันจะส่งผลสืบต่อกันมา

2. คิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ หรือการกระจายเนื้อหา คือมุ่งให้มองเห็นให้รู้จักสิ่งทั้งหลายตามสภาวะความเป็นจริง

3. คิดแบบสามัญลักษณ์ คือการมองอย่างรู้เท่าทันความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย ตามความเป็นธรรมชาติของมันเองในฐานะที่มันเกิดจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ มาปรุงแต่ง

4. คิดแบบอริยสัจ หรือคิดแบบแก้ปัญหา คือ วิธีแห่งความดับทุกข์ เพราะอริยสัจครอบคลุมวิธีคิดอื่นๆ ได้ทั้งหมด

5. คิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ คิดตามหลักการและความมุ่งหมาย คือพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างหลักการกับความมุ่งหมาย หรือระหว่างธรรมกับอรรถ

6. คิดแบบคุณโทษและทางออก คือพิจารณาให้ครบทั้งอัสสาทะคือส่วนดี คุณค่าที่พึงปรารถนา อาทีนวะคือส่วนเสีย ข้อเสีย ข้อบกพร่อง และนิสสรณะ คือทางออก ทางรอด ภาวะหลุดรอดปลอดภัยมีความสมบูรณ์ในตัว

7. คิดแบบคุณค่าแท้คุณค่าเทียม พิจารณาเกี่ยวกับการใช้สอยหรือบริโภค เป็นวิธีคิดแบบสกัดหรือบรรเทาต้นเหตุ เป็นการขัดเกลากิเลสต้นเหตุ ซึ่งคุณค่าแท้ คือประโยชน์ทั้งหลายที่มนุษย์นำมาใช้แก้ปัญหาตนเองเพื่อความดีงามเพื่อความดำรงอยู่ของชีวิตหรือประโยชน์สุขของตนเองและผู้อื่น ส่วนคุณค่าเทียม คือประโยชน์ทั้งหลายที่มนุษย์ผูกพันขึ้นให้แก่สิ่งทั้งหลายเพื่อปรนเปรอการเสพหรือการเสริมราคา ซึ่งคุณค่านี้อาศัยต้นเหตุเป็นเครื่องวัดราคาเรียกว่าคุณค่าสนองต้นเหตุ

8. คิดแบบอุปายปลูกเร้าคุณธรรม หรือคิดแบบกุศลภาวนาเป็นวิธีคิดสกัดกั้นหรือบรรเทาและขัดเกลาต้นเหตุ ส่งเสริมความเจริญงอกงามแห่งคุณธรรมและเสริมสร้างสัมมาทิฐิที่เป็นโลกียะ

9. คิดแบบเป็นอยู่ในปัจจุบัน คือการมีสติระลึกรู้ตื่นตัวกับสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นกำลังเป็นไปหรือกำลังกระทำในปัจจุบันทุก ๆ ขณะ

10. คิดแบบวิภาษวาท คือการพูดแยกแยะหรือพูดแจกแจงหรือแสดงคำสอนแบบวิเคราะห์ การมองและแสดงความจริงโดยแยกแยะออกให้เป็นแต่ละมุมให้ครบทุกด้าน

กล่าวโดยย่อ ปัจจกัภายในคือโยนิโสมนสิการจัดว่าเป็นระดับของการพัฒนาปัญญาในขั้นที่เหนือ ศรัทธาเป็นขั้นที่ใช้ความคิดของตนเองอย่างอิสระสามารถช่วยเหลือตนเองให้ไปสู่จุดหมายได้อย่าง แท้จริง ถือเป็นปัจจกัภายในที่เป็นหลักในกระบวนการพัฒนาปัญญา ส่วนปัจจกัภายนอกคือปรโตโมสะ หรือความมีกัลยาณมิตรถือว่าเป็นปัจจกัภายนอกที่ก่อให้เกิดองค์ธรรมในระดับปัญญา และบุคคลที่จะ ดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรินั้นต้องเข้าใจในความหมายของปร โตโมสะเป็นอันดับแรกคือต้องมีกัลยาณมิตรที่ดีที่จะสามารถแนะนำขั้นตอนการปฏิบัติได้ เพราะ กัลยาณมิตรที่ดีสามารถนำพาบุคคลผู้นั้นไปสู่สถานที่ดี โยนิโสมนสิการปัจจกัภายในที่เราจะสามารถ พัฒนาทางด้านสติปัญญาและพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้นเพื่อความผาสุกของตนเองและสังคมรอบด้านที่ ได้ปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ในชีวิตประจำวันได้ หลัก พุทธธรรมที่สำคัญและครอบคลุมทั้งหลักปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ คือหลักไตรสิกขาที่ประกอบ ไปด้วยศีล สมาธิ และปัญญา เป็นข้อปฏิบัติที่มีขั้นตอนจากง่ายไปหายาก ซึ่งตรงกับหลักปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริที่ให้เริ่มกระทำอย่างเป็นขั้นตอนจากง่ายไปหายาก เพื่อให้ ง่ายสำหรับผู้ปฏิบัติซึ่งประกอบด้วยหลักต่าง ๆ ดังนี้คือ

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักศีลของภิกษุ

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริและเศรษฐกิจแนวพุทธมีปรัชญาหรือแนวคิดที่ สอดคล้องกันอย่างสำคัญ คือมุ่งให้มนุษย์ดำเนินชีวิตด้วยสติปัญญา พยายามพัฒนาชีวิตด้านฐานะทาง เศรษฐกิจด้วยการพึ่งตนเองเป็นหลัก มองให้ชัดเจนว่าจะไร้อะไรจุดหมายที่แท้จริงของชีวิตด้านเศรษฐกิจและ ให้ดำเนินกิจกรรมด้านเศรษฐกิจอย่างรู้เท่าทันโดยไม่ทำตนให้กลายเป็นคนที่เห็นความสำคัญของวัตถุ มากกว่าจิตใจ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริและเศรษฐกิจแนวพุทธ มีจุดหมายให้มนุษย์ มีความรู้จักพอในวัตถุตามสมควรแก่เหตุผล จากนั้น ให้พัฒนาคุณภาพชีวิตในระดับที่สูงขึ้นไปเพื่อสัมผัส กับความสุขที่ประณีตสูงขึ้นกว่าความสุขที่ได้จากการเสพบริโภควัตถุ ในการพัฒนาความสุขให้ประณีต สูงขึ้นนั้นสิ่งแรกที่จะต้องพิจารณาคือการมีกฏกติกาและข้อบังคับหรือศีลเป็นพื้นฐานของการพัฒนาใน การดำเนินชีวิตซึ่งหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานให้นั้นมาจากคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน คือศีลเป็นภูมิคุ้มกันในตัวที่จะช่วย ให้ภิกษุรอดพ้นจากอันตรายคือกิเลสที่เข้ามากระทบทางอายตนะทั้งภายนอกและภายใน เช่น ตาเห็นรูปที่ สวยงามเกิดความอยากเป็นเจ้าของพระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ใช้สติพิจารณาในการดูสิ่งต่าง ๆ ถ้าขาดสติก็

จะตกเป็นทาสของสิ่งนั้นทันที เพื่อความไม่ประมาทในการดำเนินชีวิตต้องมีสติทุกลมหายใจเข้า-ออก เพื่อเป็นการพิจารณาถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นเพื่อให้รู้เท่าทันสิ่งที่มากระทบ มีสติในการเสพรหรือบริโภคน้ำปัจจัย 4 อันได้แก่ 1. จีวร คือเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม 2. บิณฑบาต คืออาหารน้ำดื่ม 3. เสนาสนะ คือที่อยู่อาศัย ที่นั่งที่นอน 4. คิลานปัจจัยเภสัชบริขาร คือยาและอุปกรณ์ในการรักษาโรคและในปัจจุบันมีปัจจัยอื่นเพิ่มเข้ามาอย่างมากมาย เช่น โทรศัพท์มือถือ รถยนต์ ทีวี ตู้เย็น ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ถ้าภิกษุไม่ตกเป็นทาสก็จะสามารถนำเอาประโยชน์จากสิ่งต่าง ๆ นี้ได้เพื่อประโยชน์ต่อ ตนและประโยชน์ต่อผู้อื่น และประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา

การบริโภคน้ำปัจจัย 4 สิ่งที่ขาดไม่ได้คือการมีสติพิจารณาในใช้สอยและมีความรู้จักประมาณในการใช้สอยปัจจัย 4 พระอานนท์เป็นตัวอย่างในการใช้ปัจจัย 4 อย่างคุ้มค่าเมื่อครั้งรับผ้าจีวรจากพระเจ้าอุเทนกษัตริย์แห่งกรุงโกสัมพี แคว้นวังสะ ทรงทราบว่าพระมเหสีของพระองค์ได้ถวายผ้าห่มจำนวน 500 ผืนแก่พระอานนท์ ทรงดำหนิพระอานนท์เถระว่าไม่รู้จักประมาณ รับผ้าจำนวนมากอย่างนั้นไปทำอะไร จะตั้งร้านขายผ้าหรืออย่างไร วันหนึ่ง เมื่อมีโอกาสดังเสด็จไปหาพระเถระถึงที่พัก และทรงสนทนากับพระอานนท์ ใจความข้อสนทนาของพระเจ้าอุเทนกับพระอานนท์สรุปได้ว่า

... พระเจ้าอุเทนตรัสถามพระอานนท์ว่า ทราบข่าวว่า พระมเหสีของข้าพเจ้ามาหาท่าน ไม่ทราบว่าได้ถวายอะไรแก่ท่านบ้าง เมื่อพระอานนท์ตอบว่า ได้ถวายผ้าห่มจำนวน 500 ผืน จึงตรัสถามต่อไปว่า ท่านจะอย่างไรกับผ้าที่มากมายอย่างนั้น ได้รับคำตอบจากท่านพระอานนท์ว่า จะแจกผ้าทั้งหลายที่ได้มาแก่พระภิกษุที่มีจีวรเก่า สำหรับจีวรที่เก่าแล้วก็จะทำเป็นผ้าปูพาดาน เมื่อผ้าปูพาดานเก่าแล้วก็จะทำเป็นผ้าปูฟูกจากนั้นทำให้เป็นผ้าปูพื้นทำผ้าปูพื้นที่เก่าแล้วให้เป็นผ้าเช็ดเท้า ทำผ้าเช็ดเท้าที่เก่าแล้วเป็นผ้าเช็ดธูรี (ผ้าขี้ริ้ว) และสุดท้ายคือ นำผ้าเช็ดธูรีที่เก่าแล้วมาผสมกับโคลนฉาบทาข้างผ้า...

พระเจ้าอุเทน เมื่อได้ฟังพระอานนท์แสดงเหตุผลที่ทรงเลื่อมใสศรัทธาในการดำรงชีวิตอย่างพอเพียงและมีคุณค่าของพระสงฆ์ จึงทรงถวายผ้าเพิ่มอีกเป็นจำนวน 500 ผืนฯ (วิ.จุพ.7/445/387-389) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นผู้มีสติรู้ประมาณในการบริโภคน้ำปัจจัย 4 และถือเอาประโยชน์อย่างฉลาดจากสิ่งของของตัวเองบริโภคน้ำปัจจัย 4 ให้มากที่สุดโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม สืบในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริคือการมีสติในการใช้สอยปัจจัย 4 รู้จักประมาณในการบริโภคน้ำปัจจัย 4 เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและส่วนรวม

เศรษฐกิจพอเพียงกับหลักศีลของภิกษุ คือการเลี้ยงชีวิตด้วยปัจจัย 4 ตามฐานะนั้นคือทุกคนมีความเป็นอยู่ที่ดำรงชีวิตอยู่ในสุจริตธรรม รู้คุณค่าของทรัพย์ รู้เท่าทันการใช้จ่ายทรัพย์มองเห็นคุณและโทษของทรัพย์ด้วยสติปัญญา ดังนั้นคุณค่าของศีลในระดับของภิกษุที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ คือสนองความต้องการของชีวิตโดยตรงโดยมุ่งคุณค่าที่แท้จริงเหมาะสมมีความพอดีรู้ประมาณในการใช้จ่ายปัจจัย 4 ซึ่งศีลในระดับนี้คือกระบวนการปฏิบัติละความชั่วเสริมสร้างความดี และศีลในระดับของภิกษุยังมีข้อปฏิบัติให้ถึงจุดหมายสูงสุดโดยตัวเองแต่เป็นวิธีการหรือขั้นบันไดสู่ความก้าวหน้าขั้นสมาธิและปัญญาต่อไป ศีลในระดับนี้จึงเป็นภาวะของผู้มีหลักความประพฤติที่ถูกต้องทางกาย วาจาที่เน้นเจตนาเป็นสำคัญคือความตั้งใจในการกระทำต่างๆ ศีลจึงเป็นพื้นฐานให้มีความก้าวหน้าในระดับสมาธิ และปัญญาต่อไป

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักสมาธิของภิกษุ

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกล่าวถึงความพอดี พอเพียง พอใจ ในสิ่งที่ตนได้ในสิ่งที่ตนมีและตรงกับหลักสมาธิของภิกษุ คือมีจิตใจมั่นคง ตั้งมั่น แน่วแน่อยู่ว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อทำให้จิตมีกำลังพอในการบริโภคปัจจัย 4 ถ้าสมาธิไม่ตั้งมั่นจิตใจวอกแวกรวนเรในการบริโภคปัจจัย 4 ก็เท่ากับเป็นการบริโภคด้วยความอยาก ด้วยกิเลสและตัณหา เช่น เห็นสิ่งสวยงาม ถ้าไม่มีสติและสมาธิที่ตั้งมั่นก็จะตกเป็นเครื่องมือของความอยากและจะพยายามแสวงหาโดยไม่ได้นึกถึงคุณค่าอันแท้จริงของสิ่งนั้น เพราะจิตใจขาดสติและสมาธิขาดความพอประมาณขาดความสันโดษซึ่งสิ่งที่จะตามมาคือความทุกข์ในบริหารหรือทุกข์ในปัจจัย 4 ที่ต้องแสวงหาเกินความจำเป็น หลักความสันโดษจัดเป็นคุณธรรมที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งสำหรับวิถีชีวิตของคนในสังคมปัจจุบัน ซึ่งเป็นยุคที่มีความสะดวกสบาย พรั่งพร้อมด้วยวัตถุสิ่งของมากมายเป็นเหตุให้เกิดความโลภ ความไม่สันโดษได้โดยง่าย คัมภีร์พระไตรปิฎกกล่าวไว้ว่า ความสันโดษ คือความพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ ความพอดีหรือความเหมาะสม การมีสติและสมาธิในการพิจารณาหาความพอดีอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ต้องพิจารณาให้ครบถ้วนทั้งเหตุผล ปัจจัยและเงื่อนไขต่างๆ จึงจะหาจุดที่พอดีหรือเหมาะสมได้ ลักษณะของความพอดีได้มีหลักเกณฑ์ ดังนี้ (ไชยณ พล,ม.ป.ป.)

1. ความพอดีโดยเป้าหมาย คือมีเป้าหมายที่ชัดเจนเพื่อให้การบรรลุเป้าหมายนั้นเป็นไปอย่างถูกต้องแม่นยำ โดยความพอดีโดยเป้าหมายนี้ มีสิ่งที่ควรพิจารณา คือ สิ่งที่เกิดขึ้นนั้นพอดีกับความสามารถของเราหรือไม่ ความปรารถนานั้นพอดีกับระดับการพัฒนาของเราหรือไม่ และ ทิศทางการพัฒนานั้นพอดีกับเป้าหมายสูงสุดของชีวิตหรือไม่

2. ความพอดีโดยภาวะ คือ ทำสิ่งใดให้มีความพอดีกับบริบทสังคม หรือสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาตินั้น

3. ความพอดีโดยกลไก คือทำสิ่งใดให้มีความพอดีเหมาะสมกับการทำงานของสิ่งต่างๆ ที่เรียกว่ากลไก เช่น กลไกของร่างกาย หรือ กลไกของรถยนต์ เป็นต้น

4. ความพอดีโดยปริมาณ คือให้มีปริมาณที่มีความเหมาะสมพอดีเพื่อให้สิ่งต่างๆ เช่น งานที่ทำลุล่วงไปได้อย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพ

5. ความพอดีโดยฐานะ คือการประพุดิตนโดยสมควรแก่หน้าที่ตามฐานะนั้นๆ ไม่ให้ขาดตกบกพร่อง

6. ความพอดีโดยสัมพันธภาพ คือการประสานเชื่อมสัมพันธ์ต่อสิ่งทั้งหลายทั้งที่เป็นบุคคล สัตว์หรือวัตถุสิ่งของและภาวะต่าง ๆ อย่างสมดุลสม่ำเสมอโดยตลอด ด้านลักษณะของความเหมาะสม ไชย ณ พล ก็ได้ให้ทัศนะไว้อย่างน่าสนใจว่า ความเหมาะสมมีลักษณะดังนี้ คือ

6.1 ตรงเป้าหมายแม่นยำมีประสิทธิภาพสูงสุดการมีความลงตัวสูงสุดมีความปลอดภัยสูงสุด

6.2 ให้ประโยชน์สูงสุดนำมาสู่ความเจริญก้าวหน้า คือดีขึ้น ไปโดยลำดับ

เสถียรพงษ์ วรรณปก (2540: 72) กล่าวถึงลักษณะคนที่มีความสันโดษดังนี้

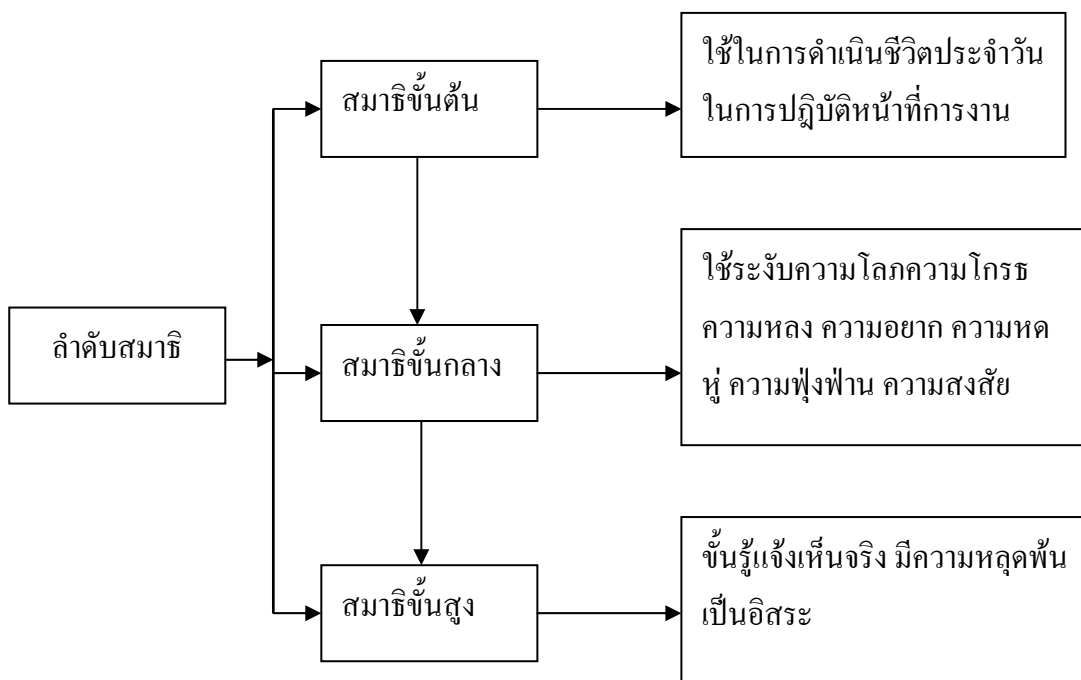
1. เป็นคนทำมาหาเลี้ยงชีพด้วยความขยันหมั่นเพียร ด้วยสติปัญญาเท่าที่เหมาะสมกับภาวะของตนและโดยชอบธรรม
2. ไม่อยากได้ของคนอื่นหรือของที่ไม่ชอบธรรม ไม่ทุจริตเพราะปากท้องหรือเพราะผลประโยชน์ส่วนตัว
3. ใช้สอยของที่ได้มาเท่าที่จำเป็น และด้วยสติปัญญาไม่กลายเป็นทาสของสิ่งเหล่านั้น
4. เมื่อไม่ได้ เมื่อสุควิสัยไม่สำเร็จตามต้องการ ก็ไม่เคียดรื้อนกระวนกระวาย ไม่ยอมให้ความผิดหวังครอบงำ ยังคงปฏิบัติหน้าที่ของตนไปได้
5. ไม่ถือเอาสิ่งที่ตนหามาได้ สมบัติของตน หรือความสำเร็จของตนมาเป็นเหตุยกตนข่มขู่ผู้อื่น

6. หาความสุขได้จากสิ่งที่เป็นของตนหรือเป็นสิทธิของตน สามารถดำรงชีวิตที่มีความสุขในทุกฐานะที่ตนเข้าถึงในขณะนั้น ๆ

7. มีความภูมิใจในผลสำเร็จที่เกิดจากกำลังของตน มีความอดทนสามารถคอยผลสำเร็จที่จะพึงเกิดขึ้น จากการกระทำของตน

8. มีความรักและรักดีในหน้าที่การงานของตน มุ่งปฏิบัติเพื่อความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน

คุณธรรมคือสันโดษตามที่กล่าวแล้วข้างต้น เป็นไปในปัจจัย 4 แต่ละอย่าง จึงรวมเรียกว่า ขาลาภ สันโดษ ขาพลสันโดษ และธาสารูปสันโดษ กล่าวได้ว่าเป็นหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่มองการใช้ชีวิตอย่างมีสติการบริโภคด้วยความพอประมาณมีความความดั่งมั่นในการบริโภคปัจจัยต่าง ๆ ด้วยสติสมาธิในพระพุทธศาสนาสามารถแยกออกได้ 3 ระดับด้วยกันคือ 1. เป็นสมาธิขั้นต้นซึ่งคนทั่วไปสามารถใช้ประโยชน์จากสมาธิในการปฏิบัติหน้าที่ในชีวิตประจำวันเพื่อพิจารณาการใช้ปัจจัย 4 ในการอุปโภคบริโภค 2. สมาธิขั้นเฉียดๆ แน่นแนหรือสมาธิจนแน่นแน ซึ่งเป็นสมาธิขั้นที่รู้จักพิจารณาสิ่งประโยชน์และสิ่งที่มีโทษประโยชน์ 3. สมาธิขั้นแน่นแน เป็นสมาธิขั้นมีฌานและถือว่าเป็นผลสำเร็จของการเจริญสมาธิ ดังแผนภูมิภาพดังนี้

ภาพที่ 7 ความสัมพันธ์ของลำดับขั้นสมาธิ

ที่มา: จากการสำรวจข้อมูลโดยผู้วิจัย

กล่าวได้ว่าสมาธิในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับภิกษุจะมีความคล้ายคลึงกับของประชาชนทั่วไปแต่การปฏิบัติอาจมีข้อแตกต่างกันออกไป ซึ่งขึ้นอยู่กับกาลเวลาและหน้าที่ จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่าพบว่าสมาธิเบื้องต้นทุกคนต้องมีเพื่อให้ชีวิตดำเนินไปด้วยความมั่นคงมีสติพิจารณาก่อนซื้อสิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภคและต้องพิจารณาด้วยสติว่าสิ่งของที่บริโภคนั้นจำเป็นต่อร่างกายหรือไม่หรือเพิ่มพูนความยากให้กับภิกษุโดยขาดการพิจารณา หากพิจารณาให้สูงขึ้นไปจะพบว่าสมาธิขั้นกลางช่วยยับยั้งชั่งใจในการบริโภคไม่ให้มากเกินไปไม่ให้หลงไปความเจริญก้าวหน้าของการโฆษณาชวนเชื่อต่างๆ ในระดับภิกษุต้องมีสติพิจารณาเพิ่มมากขึ้นกว่าประชาชนทั่วไป เพราะการบริโภคอุปโภคของภิกษุต้องอาศัยประชาชน การจะทำอะไรต้องประกอบไปด้วยเหตุผลว่าสมควรทำหรือไม่ต้องตั้งอยู่ในหลักพอเพียงพอประมาณต้องไม่โลภจนทำให้ตกเป็นเหยื่อของกิเลส ในขั้นสุดท้ายเป็นขั้นที่ต้องใช้ปัญญาในการพิจารณาให้รอบคอบเห็นความเป็นจริงในขณะที่เราใช้ปัจจัย 4 ว่าต้องไม่ให้เกิดความทุกข์ทั้งทางกายและใจ ทางร่างกายคือหามาได้ก็ไม่ยินดียินร้ายเกินควร เช่น ภิกษุได้จีวรใหม่ก็ไม่ดีใจจนเกินงามหรือไม่สนใจจนไม่ใส่ใจดูแล ควรที่จะทำใจให้เป็นกลาง ๆ รู้เห็นตามความเป็นจริงว่าอะไรคือประโยชน์และมิใช่ประโยชน์โดยใช้สติปัญญาในการพิจารณา

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักปัญญาของภิกษุ

แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ มีความเชื่ออันตั้งอยู่บนปรัชญาพื้นฐานที่ว่า ระบบความสัมพันธ์ในการดำรงชีวิตส่วนหนึ่งสัมพันธ์ทางธรรมชาติหรือระบบนิเวศเนื่องจากธรรมชาติเป็นแหล่งทรัพยากรอันเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดต่อการดำรงชีวิตและความมั่นคงทุกด้าน ทั้งระบบเศรษฐกิจและวิถีชีวิตการดำรงชีพของมนุษย์ให้สอดคล้องกับธรรมชาติ เพื่อจะได้ไม่ต้องอยู่อย่างฝืนธรรมชาติและเป็นความทุกข์ เพราะธรรมชาติย่อมมีกฎของตัวเองซึ่งมนุษย์ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ คือไตรลักษณ์หรือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นการพิจารณาธรรมชาติทั้งปวงที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตของมนุษย์ การพิจารณาถึงหลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริต้องใช้ปัญญาในการไตร่ตรองวินิจฉัยตามหลักเหตุผล เริ่มตั้งแต่ความเชื่อความรู้ความเข้าใจเฉพาะ เน้นความรู้ตามความเป็นจริงหรือรู้เห็นตามความเป็นหลักสากลของสิ่งทั้งปวงถึงขั้นปล่อยวางได้โดยไม่ยึดมั่นถือมั่นในปัจจัย 4 หรือเครื่องใช้บริวารต่างๆ มองให้เข้าถึงความเป็นธรรมชาติของสิ่งเหล่านี้โดยหลักสัมมาทิฐิซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ระดับคือระดับคือโลกียสัมมาทิฐิ และโลกุตระสัมมาทิฐิในระดับโลกียสัมมาทิฐิ คือมีความเข้าใจในโลกร ๆ ทั่วไปหรือสิ่งที่เกี่ยวข้องกับโลกซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก(ปรโตโมสะ) คือความเข้าใจ ความเชื่อ ค่านิยม ความเห็น โลกและชีวิตตามหลักศีลธรรมซึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงตามเหตุปัจจัยภายนอกนั้นคือปัจจัย 4 หรือเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆมองตามความเป็นจริงในหลักความพอประมาณในการบริโภคในเศรษฐกิจพอเพียงได้กล่าวว่าผู้ที่บริโภคจะต้อง

ใช้สติปัญญาเพื่อรู้เป้าหมายของการบริโภค ในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการบริโภค มี 2 ประเภทคือ

1. การบริโภคเพื่อตอบสนองความต้องการเสพลสิ่งปรนเปรอตน ซึ่งเป็นการบริโภคที่ไม่มีเป้าหมายที่ชัดเจน มีแต่การเสพรสให้เกิดความพึงพอใจ

2. การบริโภคเพื่อสนองการมีชีวิตที่ดี ซึ่งเป็นการบริโภคที่มีจุดหมายต่อไป เพราะการมีชีวิตที่ดีเป็นจุดหมายที่ชัดเจนของการบริโภคและยังเป็นฐานของการฝึกฝนศักยภาพของตนเองต่อไปในขณะที่เศรษฐกิจพอเพียงมีความเห็นว่าการบริโภคเกิดจากความสามารถในการสร้างความสุขเมื่อเทียบกับสินค้าและบริการที่ใช้ในการบริโภค โดยคำนึงถึงการใช้ปัจจัยการบริโภคที่น้อยที่สุดเพื่อให้เกิดไม่ทำให้เสียสุขภาพ แต่ให้เป็นไปในทางที่พัฒนาสุขภาพ เสริมสุขภาพ ส่วนความสุขที่เกิดจากการบริโภคที่สนองความต้องการเสพลสิ่งปรนเปรอตนด้วยตัณหาไม่นำไปสู่การพัฒนาสุขภาพซึ่งทฤษฎีระดับนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับคุณค่า เช่น อะไรถูก อะไรผิด สิ่งใดดีสิ่งใดควร เป็นต้น หรือกล่าวได้ว่าเป็นทฤษฎีระดับนี้เป็นทฤษฎีที่มนุษย์ปรุงแต่งขึ้น กำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ขึ้นเพื่อที่จะอำนวยความสะดวกและสังคมต่อไป ในระดับโลกุตตรสัมมาทิฐิ คือความเข้าใจในระดับโลกุตระหรือระดับเหนือโลก ไม่ขึ้นต่อโลกไม่เกี่ยวข้องกับโลก ได้แก่ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและชีวิตถูกต้องตามสภาวะของความเป็นจริง มองเห็นปัจจัย 4 และเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ด้วยเหตุและปัจจัยต่าง ๆ ปลดปล่อยสิ่งเหล่านี้ด้วยปัญญาที่รู้เท่าทันตามความจริงซึ่งสัมมาทิฐิในระดับนี้เกิดจากปัจจัยภายใน คือโยนิโสมนสิการ ที่คิดอย่างแบบคายที่รู้แจ้งเห็นจริง ตามสภาวะของธรรมชาติ ไม่ขึ้นตรงต่อสิ่งแวดล้อมหรือปัจจัยภายนอกเป็นสัมมาทิฐิที่มีความหลุดพ้น เป็นอิสระ กำจัดกิเลสได้จิตใจปลอดโปร่งไม่ตกเป็นเครื่องมือของกิเลส

บูรณาการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักมัชฌิมาปฏิปทา

ผจญ คำชูสังข์ (ม.ป.ป) กล่าวว่ามัชฌิมาปฏิปทาหรือมรรคมงคล 8 เป็นข้อปฏิบัติ หรือวิธีปฏิบัติ วิธีดำเนินชีวิตให้บรรลุถึงเป้าหมาย คือความดับทุกข์เรียกว่า ปฏิปทา เป็นข้อกลางๆ ไม่หย่อนจนเกินไป และไม่ตึงจนเกินไปไม่ข้งเเวที่สดุ2 อย่างคือกามสุขัลลิกานุโยคและอตัคคิสมถานุโยค ปฏิปทาที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตให้บรรลุถึงความดับทุกข์ที่เป็นมัชฌมธรรม พระพุทธเจ้าเรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลางเป็นทางแห่งปัญญา (เริ่มด้วยปัญญา,ดำเนินด้วยปัญญา,นำไปสู่ปัญญา) อันพอที่จะให้ถึงจุดหมาย คือความดับกิเลสและความทุกข์หรือความหลุดพ้นเป็นอิสระสิ้นเชิง หลักทางสายกลางสำหรับประชาชนทั่วไปจะเป็นประโยชน์มากถ้าทำกายวาจาให้เข้ากับหลักนี้ได้ในชีวิตประจำวันทั้งการงาน

และส่วนตัว ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับหลักปรัชญาที่สำคัญ คือ สันโดษ หมายถึง การพอใจในสิ่งที่ตนได้ ไม่ใช่ได้เท่าไรหรือเท่านั้นก็ยังไม่รู้จักพอ ไม่รู้จักอึดในสิ่งที่ตนได้ อยากเปลี่ยนใหม่ อยากได้ของคนอื่นหรือ อยากทิ้งของที่มีอยู่ คนเช่นนี้จะมีความสุขได้อย่างไรอย่างได้อาจเอื้อมถึงวิมุตติสุขเพียงแต่โลกียสุขก็ยากเต็มที ความพอใจที่เกิดจากการบริโภคสิ่งต่าง ๆ เป็นเรื่องยุ่งยาก ยามขาดสิ่งของที่ต้องการบริโภค ส่วนใหญ่ก็จะได้รับความสุข ยามได้บริโภคเต็มทีก็มักหลงไหลเพลิดเพลิน ปิศาจที่กระตุ้นให้การบริโภคคือความอยากหรือกิเลสที่ไร้ขอบเขต พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ฝึกหัดควบคุมจิต ควบคุมกิเลสตัณหาของตนจะทำให้ลดความทุกข์พบความสุขที่เป็นสันติสุขเป็นยอดความสุขเพราะมีความ “พอ” เศรษฐศาสตร์เรียกว่า “Sufficiency” ไม่มีช่องว่างระหว่างอุปสงค์กับอุปทาน ผจก. คำชูสังข์ (ม.ป.ป) ยังกล่าวต่อไปอีกด้วยว่า ถ้าจะมีมากมีในทางเหลือเกินความต้องการ (Surplus) การแก้ปัญหาเศรษฐกิจที่กำลังเผชิญอยู่ในขณะนี้ทั้งระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน หน่วยงาน องค์กร จนถึงระดับชาติ สิ่งสำคัญคือการศึกษาให้เข้าใจธรรมชาติและนำไปปฏิบัติให้ได้ผลดีเป็นอย่างดี ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาจากรากฐานของทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) เป็นเศรษฐกิจแนวพุทธซึ่งมีฐานมาจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่สอนในเรื่องการพึ่งตนเอง อุตสาหิ อุตตโน นาโถ ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน เป็นการประพฤดิเพื่อความเกื้อกูลและความสุขในชีวิตปัจจุบันที่เรียกว่า “ทิฐิขัมมิกัตถประโยชน์คือประโยชน์ในปัจจุบัน 4 อย่าง” เป็นการช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจระดับบุคคลได้ดี ในสังคาลสูตรกล่าวถึงวิธีการแบ่งทรัพย์ออกเป็น 4 ส่วน คือสำหรับใช้จ่ายบริโภค 1 ส่วนสำหรับการลงทุนประกอบการงาน 2 ส่วน และเก็บไว้ในคราวจำเป็น 1 ส่วน

ทางสายกลางสามารถสรุปประมวลลงในหลักไตรสิกขาอันเป็นหลักปฏิบัติพื้นฐานของชาวพุทธ ผู้ที่หวังความเจริญในชีวิตอันประกอบไปด้วยหลักศีลหรือกฎหมาย กฎกติกา ระเบียบประเพณีวัฒนธรรม อันติงามของสังคม หลักสมาธิ คือความตั้งมั่นแห่งสติในการเนนชีวิตประจำวัน และหลักปัญญา คือการรอบรู้ในสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติ เป็นการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและจิตใจ ซึ่งหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริเป็นหลักเศรษฐกิจที่ดำเนินชีวิตเป็นไปตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาหรือองค์ธรรมที่เป็นฝ่ายศีล คือแบบแผนแห่ง การประพฤดิปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ โดยมีเจตนางดเว้นจากความชั่วทั้งหลายทั้งทางกาย และวาจา เป็นเครื่องมือในการควบคุมความประพฤดิของคนให้สำรวมระวังกายและวาจาของตนในการทำกรรมศีล เป็นส่วนหนึ่งของพระวินัยที่พระพุทธเจ้าได้บัญญัติไว้ซึ่งจัดเป็นหลายระดับ เช่น

อาการียวินัย คือวินัยที่ทรงบัญญัติขึ้นสำหรับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนทั่วไปได้แก่ ศีล 5 หรือเรียกกันว่า เบญจศีล นิจศีล หรือมนุษยธรรม และ ศีล 8 หรืออุโบสถศีล (อง.ปญจก. 22/171/287) ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

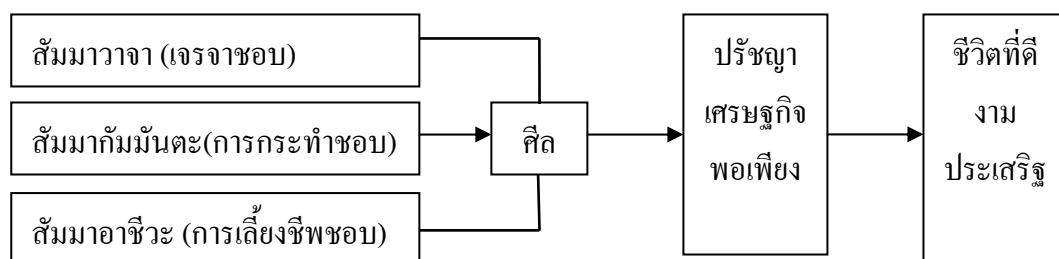
... อุบาสกประกอบด้วยธรรม 5 ประการ ย่อมเป็นผู้แก้แค้น คือ 1. เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ 2. เป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ 3. เป็นผู้เว้นขาดจากการประพฤติดินกาม 4. เป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ 5. เป็นผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท...

เบญจศีล หรือศีลห้า หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า นิจศีล หมายถึง ความประพฤติชอบทางกายและวาจา การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย การรักษาปกติตามระเบียบวินัย รวมถึงหลักหรือข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว การควบคุมตนเองให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ส่วนเบญจธรรม หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เบญจกัลยาณธรรม หมายถึง ธรรมอันดีงาม 5 อย่าง หรือคุณธรรม 5 อย่างเป็นคุณธรรมที่มาคู่กับเบญจศีล เป็นธรรมที่เกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีล ผู้รักษาเบญจศีลควรมีไว้ประจำใจ เรียกว่าเบญจศีลและเบญจธรรม ในส่วนของหลักเบญจธรรม (พระมหาสิริวัฒน์ อริยมณี, 2547: 146) หัวข้อธรรมเหล่านี้มาจากหลักธรรมบางข้อเรื่องกุศลกรรมบท 10 จัดเป็นหมวดธรรมขึ้นในภายหลังในบางข้อจึงเรียกแตกต่างกันไปบ้างกล่าวคือในเบญจธรรมข้อที่ 2 บางแห่งเป็นทาน คือการแบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ข้อที่ 3 บางแห่งเป็นสทาธัมม คือความพอใจยินดีในภรรยาของตน และข้อที่ 5 บางแห่งเป็น อัปมาท คือความไม่ประมาท แม้จะเรียกชื่อต่างกันแต่เมื่อกล่าวโดยมุ่งถึงวัตถุประสงค์ของเบญจธรรมข้อนั้น ๆ แล้ว ก็เป็นอันใช้แทนกันได้สามารถนำไปปฏิบัติได้ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์

อนาจริยวินัยคือ วินัยสำหรับบรรพชิต หรือนักบวชในพระพุทธศาสนา ได้แก่ ศีล 10 ของสามเณร ศีล 227 ของพระภิกษุ และ ศีล 311 ของภิกษุณี พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า ศีลเป็นสิ่งที่ดีงาม ศีลเป็นสิ่งที่ขุดเชื่อมในโลก (ขุ.ชา. 27/86/36) หรือที่ว่าชาติและผิวพรรณเป็นของเปล่าประโยชน์ ศีลเท่านั้นประเสริฐสุด บุคคลไม่มีศีลมีเพียงสုตะเท่านั้นย่อมไม่มีความเจริญ (ขุ.ชา. 27/662/212) การตัดสินใจว่าบุคคลใดมีอุปนิสัยใจคอเป็นอย่างใดหรือมีศีลธรรมประจำใจหรือไม่ นั้นจะสังเกตได้จากลักษณะนิสัยและพฤติกรรมตลอดจนการได้อาศัยอยู่ร่วมกันจึงสามารถรู้ได้ว่าผู้นั้นเป็นคนอย่างไร “ศีลพึงรู้ได้ด้วย การอยู่ร่วมกัน และศีลนั้นแล พึงรู้ได้โดยใช้เวลานาน ไม่ใช่ชนิดน้อย” (อจ. จตุกก. 21/192/297) ฉะนั้นการประพฤติปฏิบัติตามศีลหรือกฎระเบียบวินัยของสถาบันหน่วยงานนั้นจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งเพราะบุคคลที่ปฏิบัติตามกฎระเบียบหรือศีลนั้นย่อมเป็นคนที่มีแต่ความเจริญรุ่งเรืองเพราะเป็นคนจัดระเบียบชีวิตได้ดีกว่าคนที่ไร้ศีล ดังมีพุทธภาษิตตรัสว่า “บัณฑิตผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมสว่างโชติช่วงดังดวงไฟ” (ที.ปา. 11/265/211)

องค์ธรรมที่เป็นฝ่ายศีล คือแบบแผนอันดีงามที่ควรปฏิบัติ เป็นสิ่งควบคุมมนุษย์ให้มีกายวาจาที่เรียบร้อยเป็นปกติ ธรรม คือคุณธรรมที่เกื้อกูลต่อการรักษาศีล เป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถ

ปฏิบัติตามได้ไม่ว่าจะเป็นเด็กผู้ใหญ่ ผู้หญิงผู้ชาย คนรวยหรือคนจน เมื่อมนุษย์ปฏิบัติตามศีล และมีคุณธรรมในใจอย่างบริบูรณ์แล้ว ศีลธรรมจะเป็นปัจจัยให้ผู้ปฏิบัติตามประสบความสำเร็จในชีวิตทั้งด้านหน้าที่การงาน ทรัพย์สินสมบัติ ซึ่งเป็นประโยชน์ในโลกปัจจุบัน อีกทั้งยังเป็นเหตุให้บรรลุถึงประโยชน์ในโลกหน้าและประโยชน์สูงสุดคือพระนิพพานตามหลักพระพุทธศาสนา ศีลเป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้นของการปฏิบัติธรรมอื่นต่อไป

ภาพที่ 8 ศีลกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา: จากการสำรวจข้อมูลโดยผู้วิจัย

Schumacher (1974: 232) กล่าวถึงสัมมาอาชีวะหรือการเลี้ยงชีพชอบที่ประกอบอยู่ในมรรค 8 ว่ามีขนิมมาปฏิบัติเป็นรากฐานที่สามารถพัฒนาความกินดีอยู่ดีของคนในสังคม เน้นการมีชีวิตที่บริบูรณ์ด้วยปัจจัย 4 เพื่อการดำรงชีวิตให้น้อยที่สุดมีคุณค่ามากที่สุด ศีลในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริเปรียบเหมือนเกาะหรือวัคซีนที่คอยป้องกันเชื้อโรคเข้าสู่ร่างกายนั้นคือการอุปโภคบริโภคที่ขาดสติคอยยับยั้งหรือหลงเป็นเหยื่อของการโฆษณาที่มารูปแบบต่าง ๆ ที่จะทำให้นุคคลบริโภคจนเกินตัว นำมาซึ่งความฟุ้งเฟ้อและเป็นการสร้างหนี้โดยที่เราไม่รู้สีกตัวตกเป็นของกิเลส เช่นการเป็นหนี้บัตรเครดิตที่เกิดจากการใช้โดยที่ไม่มีสติยับยั้ง ขาดความประมาณความรอบคอบในการใช้จ่ายจึงทำให้ตัวเองเป็นหนี้

สังคมที่มีศีลคอยกำกับเตือนสังคมนั้นจะมีแต่ความสุข ถ้าสังคมใดไม่มีศีลคอยกำกับก็จะทำให้เกิดการเอาเปรียบผู้อื่นมากขึ้นทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น การค้าขายที่ไม่มีศีลธรรมย่อมจะผลิตสิ่งที่ไม่ดีออกมาขาย ตัวอย่างคือการส่งเสริมให้เกษตรกรใช้สารเคมีกันมากขึ้นเพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร แต่ตรงกันข้ามเท่ากับเพิ่มสารพิษในดินในน้ำและในธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเป็นอันตรายต่อสิ่งมีชีวิตเกิดความสูญเสียเกิดโรคร้ายตามมา เช่น โรคฉี่หนูที่ฆ่าชีวิตเกษตรกร ซึ่งเป็นผลมาจากการใช้สารเคมีที่ไม่มีศีลธรรม ความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์คือความสุขและความสุขจะเกิดขึ้นต้องอาศัยจิตที่สงบ กล่าวได้ว่าความสุขที่เกิดจากจิตนั้นเป็นความสุขที่ยิ่งใหญ่ เนื่องจากจิตเป็นสิ่งประเสริฐ เมื่อบุคคลมีศีลที่สามารถควบคุมกายและวาจาให้เรียบร้อยเป็นปกติ ศีลเป็นฐานแห่งสมาธิและสมาธิเป็นฐานแห่งปัญญาดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “สมาธิอันศีลอบรมแล้ว ย่อมมีผลใหญ่มีอนิสงส์ใหญ่

ปัญญาอันสมาธิอบรมแล้วย่อมมีผลใหญ่มีอานิสงส์ใหญ่ จิตอันปัญญาอบรมแล้วย่อมหลุดพ้นจากอาสวะโดยชอบ”(ที.ม.10/77/75) ซึ่งองค์ธรรมของสัมมาสมาธิรวมเอามรรคทั้ง 3 ข้อเข้าด้วยกันซึ่งพระธรรมปิฎก (ประยูร ญฺ ปยุตฺโต) (2538ก: 802) กล่าวถึงลักษณะของสัมมาสมาธิว่า

สัมมาวายามะ คือความพยายามชอบ เป็นคุณธรรมที่ต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมภายนอกที่เอื้อต่อการประกอบความเพียรพยายาม ทั้งปัจจัยแวดล้อมทางร่างกาย ทางธรรมชาติและสังคมเช่น การอยู่ในวัยที่เหมาะสม ความปราศจากโรค ความสมบูรณ์ของอาหาร ความสามัคคีของหมู่ชน ซึ่งมนูญ มุกข์ประดิษฐ์ (2547:119) กล่าวถึงลักษณะของความเพียรว่า เป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งของการดำเนินการของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ความเพียรชอบและความไม่ย่อท้อการสร้างและกำจัดกุศลกรรมและอกุศลกรรมต่างๆ การเพียรรักษาและเสริมสร้างกุศลและการปฏิบัติที่ดีให้คงอยู่ตลอดไป เป็นมรรคานำไปสู่ความสำเร็จและชีวิตที่พึงปรารถนา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเน้นเรื่อง “ความเพียร” ว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งขาด ทรงสอนและแนะนำเกษตรกรให้สู้ชีวิตสู้อุปสรรคให้มีความเพียรในใจโดยตลอด อาจกล่าวได้ว่าความขยันหมั่นเพียรเป็นคุณสมบัติพื้นฐานที่สำคัญอย่างยิ่งในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากต้องมีความมานะ บากบั่นหมั่นเพียรเป็นประการแรกและความขยันหมั่นเพียรนี้จะเป็นกุญแจสำคัญที่นำชีวิตให้ประสบผลสำเร็จดังพุทธพจน์ที่ว่า “คนจะล่วงทุกข์ได้เพราะความเพียร”

สัมมาสติ คือความระลึกได้ ความจำความระมัดระวัง ความตื่นตัวต่อหน้าที่ ภาวะที่พร้อมอยู่เสมอในการคอยรับรู้สิ่งต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องและตระหนักว่าควรปฏิบัติต่อสิ่งนั้นๆ อย่างไร นอกจากนี้ยังรวมถึงความไม่เผลอเลอ ไม่เลินเล่อ ไม่ฟั่นเฟือนเลือนลอย กล่าวได้ว่าสติมีความสำคัญเป็นอย่างมากในการปฏิบัติจริยธรรมทุกขั้นตอน ซึ่งมนูญ มุกข์ประดิษฐ์ (2547: 120) กล่าวถึงความสำคัญในการดำเนินชีวิตโดยมีสติกำกับความประพฤติปฏิบัติอยู่เสมอที่เรียกว่า “อปปมาท” คือความไม่ประมาทขาดสติ ระมัดระวังตัวไม่ถลำไปในทางเสื่อมไม่ปล่อยกายปล่อยใจไปในกระแสและค่านิยม อปปมาท คือความไม่ประมาท หมายถึง ความเป็นอยู่อย่างไม่ขาดสติหรือความเพียรที่มีสติสัมปชัญญะคอยควบคุมให้ดำเนินชีวิตอย่างระมัดระวังไม่หลงไปในทางที่เสื่อมรวมถึงไม่ยอมเสียโอกาสในการทำมาหาเงินจ้ะหาหน้าให้แก่ชีวิต มีความตระหนักรู้ในสิ่งที่ควรทำและควรเว้น มีความเอาใจใส่ต่อหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบอยู่ ทำงานด้วยความจริงจังจริงจังใจ รอบคอบและมุ่งมั่น

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญเรื่องความไม่ประมาท เนื่องจากความไม่ประมาทเป็นเหตุนำประโยชน์ต่างๆ มาให้และนั่น ความไม่ประมาทถือเป็นหัวใจหลักของการปฏิบัติธรรมหรือการดำเนินชีวิตให้เจริญก้าวหน้าและประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานทั้งทางโลกและทางธรรม ดังพุทธพจน์ที่ว่า

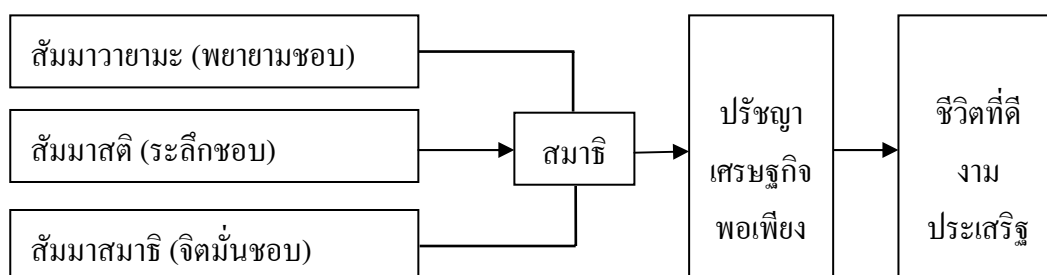
“พูดถึงองค์ประกอบภายใน เราไม่เห็นองค์ประกอบอื่นเป็นอย่างหนึ่งที่เป็นไปเพื่อประโยชน์
มากเหมือนความไม่ประมาทนี้ ความไม่ประมาทย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์มาก” (อญ.เอก. 20/99/16)

พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มนุษย์ทั้งหลายให้ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท ดังพุทธพจน์
ที่ว่า (ที.ม.10/268/166)

“ภิกษุทั้งหลายบัดนี้ เราขอเตือนเธอทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา
เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด นี่เป็นพระปัจจุสมณวาจาของพระตถาคต”

ปัญหาที่สำคัญทางเศรษฐกิจประการหนึ่งก็คือในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจทุกระดับนั้น
มีความเสี่ยงอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นจึงไม่ควรประมาทโดยการพยายามควบคุมความโลภความต้องการให้
อยู่ในระดับที่พอดี เพราะความโลภความอยากได้ในทรัพย์สินเงินทองคือสาเหตุของความประมาทหรือ
ความเสี่ยง มีผลต่อความไม่มั่นคงยั่งยืนทางเศรษฐกิจตั้งแต่ระดับเล็กๆ จนถึงระดับประเทศอันอาจ
ก่อให้เกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจได้

สัมมาสมาธิ คือภาวะที่จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนด มีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียว สงบเรียบ ไม่
ฟุ้งซ่าน เป็นองค์ธรรมที่มีความลุ่มลึกและมีขอบเขตกว้างขวางในหลายเรื่องซึ่งมนุญ มุกข์ประดิษฐ์
(2547:120) กล่าวถึงสมาธิที่ใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันของผู้ครองเรือนเพื่อส่งเสริมประสิทธิภาพใน
การทำงานและทำกิจกรรมทุกอย่างทำให้รอบคอบไม่เลือนลหาย นอกจากนี้ยังเป็นปัจจัยต่อเนื่องกับ
องค์ธรรมข้ออื่น ๆ ด้วย เช่น เมื่อมีสมาธิก็ย่อมมีสติกำกับอยู่ด้วย เป็น “กัมมณียะ” (จิตที่ควรแก่การงาน)

ภาพที่ 9 สมาธิกับปรัญญาเศรษฐกิจพอเพียง

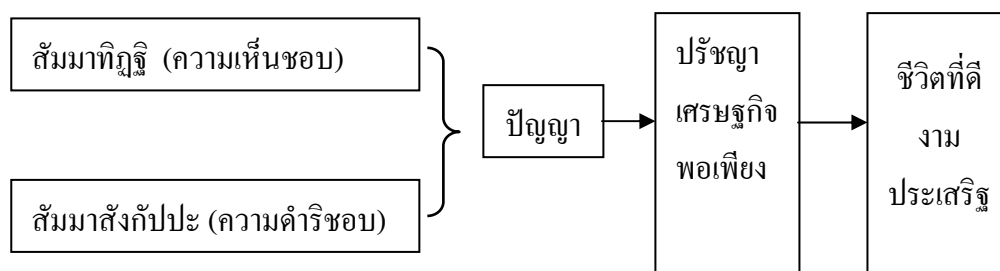
ที่มา: จากการสำรวจข้อมูลโดยผู้วิจัย

สมาธิในปรัญญาเศรษฐกิจพอเพียงคือความตั้งใจมั่นโดยมีเจตนาเป็นตัวกระทำในการ
ดำเนินชีวิตอย่างมีสติรอบคอบ ซึ่งสมาธิในปรัญญาเศรษฐกิจพอเพียงเปรียบเหมือนกับเบรคของ

รถยนต์ที่ช่วยยับยั้งไม่ให้รถไปชนผู้อื่น ในขณะที่เดียวกันการมีสมาธิต้องมีสติคอยเตือนตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นการใช้สอยเครื่องบริโภคอุปโภคที่ไม่จำเป็นอันจะนำมาซึ่งความทุกข์ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ พระองค์ทรงห่วงใยการใช้จ่ายเกินตัวที่ขาดสติของประชาชนจึงทรงแนะนำให้ทำบัญชีรายรับ - รายจ่าย ส่วนครัวเรือนว่าหามาได้เท่าไรและจ่ายไปเท่าไรมีเหลือเพียงใด เพื่อจะได้มีแผนการใช้เงินล่วงหน้าและไม่ให้ตัวเองเดือดร้อน เพราะการทำบัญชีก็เท่ากับเป็นการทำสมาธิระลึกเสมอว่าควรจ่ายไปเท่าไร ควรกู้ยืมเท่าไร ถ้าขาดสติขาดสมาธิก็จะเพิ่มหนี้ให้กับครอบครัวโดยไม่จำเป็น

ปัญญาคือนองก์ที่รวมอารมณ์ความรู้สึกสมาธิและสัมมาสังกัปปะเข้าไว้ด้วยกันเมื่อว่าโดยสาระของมรรค คือสมาธิ ญาณ ความเห็น ความเชื่อในทางที่ถูก เป็นความเข้าใจตามนัยแห่งเหตุผล ซึ่งสมาธิ ญาณ นั้นถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ มนุญ มุกข์ประดิษฐ์ (2547: 117) กล่าวถึงสมาธิ ญาณ ว่า พุทธธรรมมีอยู่ 2 ระดับทั้งในที่ลุ่มลึกเป็นโลกุตระและสมาธิ ญาณ ในระดับจริยธรรม แต่สมาธิ ญาณ ในระดับโลกที่ยังเนื่องในโลกล้วนต่อโลก ยังเป็นความรู้ความเข้าใจที่มีต่อโลกและชีวิตอย่างถูกต้องตามหลักแห่งความดี ซึ่งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ คือระบบความคิดที่มีพื้นฐานมาจากความเป็นสมาธิ ญาณ ที่พยายามชี้ให้เห็นถึงคุณค่าแท้และคุณค่าเทียมของอัตถประโยชน์ ในระบบเศรษฐกิจกระแสหลักสุดโต่งมุ่งประโยชน์ และละเลยที่จะแก้ไขความทุกข์อันเนื่องจากความยากจนของประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ

สัมมาสังกัปปะ คือความดำริชอบ (มนุญ มุกข์ประดิษฐ์ (2547: 117) เป็นหลักสำคัญอยู่ในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ กล่าวคือเมื่อบุคคลมีสมาธิ ญาณ สามารถมองเห็นปัญหาและภาระตามความเป็นจริงอันเป็นเหตุผลได้แล้วจึงจะมีสัมมาสังกัปปะ คือดำริ นึกคิด มีทัศนคติ ที่จะดำเนินการใดๆ อันไม่เป็นการแย่งหรือเป็นปฏิปักษ์ต่อแนวทางที่ถูกต้องตามความเป็นจริง เช่นการไม่คิดลงทุน หรือดำเนินการในสิ่งที่มีความโลภ ความเขลา เคลือบจบอยู่ โดยไม่ยอมตระหนักถึงความเป็นจริง เป็นต้น

ภาพที่ 10 ปัญญากับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ที่มา: จากการสำรวจข้อมูลโดยผู้วิจัย

ปัญญาในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริคือ ความรู้แจ้งและความเข้าใจในปัญหาตามความเป็นจริง ปัญญาไม่ได้เกิดจากการศึกษาในห้องเรียนเพียงอย่างเดียวแต่ ปัญญาเริ่มต้นจากการสังเกตพฤติกรรมของของมนุษย์และธรรมชาติ ปัญญาเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตและผลของการผลิตของปัญญาคือความสุขหรือการลดความทุกข์ให้น้อยลงและไปสู่เป้าหมายสุดท้ายของปัญญาคือการบรรลุบรมสุขคือพระนิพพานซึ่งสามารถเข้าถึงด้วยปัญญา ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริถือตามคติคำสอนของพระพุทธเจ้าว่า “อตุตา หิ อตุตโน นาโถ” แปลว่า ตนแลเป็นที่พึ่งของตน เป็นที่พึ่งแน่วถิดในการพึ่งตนเอง มีความหมายทั้งในแง่ที่เป็นจุดหมาย และเป็นมรรควิธีที่จะบรรลุจุดหมายนั้นได้ ในแง่ที่เป็นจุดหมายหมายถึงได้ว่าการพึ่งพาตนเองนั้นมีปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องหลายด้าน ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมและต้องอาศัยคุณธรรมที่สำคัญคือความสันโดษ ความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทนพากเพียร สติปัญญา ความไม่ประมาทเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญญาและผู้มีปัญญาก็ต้องบริโภคนิโคตด้วยความพอเพียง พอประมาณ เพื่อไม่ให้เกิดความทุกข์ทางร่างกายและจิตใจ ขณะเดียวกันต้องไม่โลภมากจนก่อให้เกิดกิเลสจนเป็นเหตุให้ปัญญาไม่เกิด

กล่าวโดยสรุป “มัชฌิมาปฏิปทา” หรือ “ทางสายกลาง” เป็นรากฐานสำคัญของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริไม่ว่าจะพิจารณาในแง่ใด “ความพออยู่ - พอกิน” “พอเพียงและพอดี” นั้นเป็นปรัชญาการดำเนินชีวิตที่มีความลึกซึ้ง เป็นปัญหาคำถามอันละเอียดที่ใต้พระราชทานไว้เพื่อเป็นแนวทางแก้ไขและบรรเทาปัญหา ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีความหมายว่าความพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภ และไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ซึ่งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรินี้หลักปรัชญาที่แตกต่างไปจากโลกตะวันตก นั่นคือเป็นเศรษฐกิจที่มีจริยธรรมกำกับมีความเป็น “มัชฌิมาปฏิปทา” คือหลักธรรมสำคัญแห่งพระพุทธศาสนาและเป็นหลักแห่งการดำรงอยู่ของชีวิตทั้งคฤหัสถ์ที่เป็นพุทธศาสนิกชนชาวไทย

บูรณาการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักสันโดษ

ความสันโดษเป็นหัวข้อธรรมที่ถูกนำไปตีความและอธิบายความหมายให้ผิดพลาดคลาดเคลื่อนจากความหมายที่ถูกต้องสมบูรณ์ ส่วนใหญ่มักจะนำไปเทียบกับความหมายเฉื่อยชา มักน้อย ขาดความกระตือรือร้นและขาดวิริยะในการประกอบการทำงานทั้งปวง นอกจากจะไม่เข้าใจอย่างถ่องแท้ในความหมายของความสันโดษตามหลักพุทธธรรมในระดับผู้บริหารประเทศแล้ว และคนทั่วไปแล้ว การเข้าใจผิดที่ว่า “การมีความสันโดษ” สัมพันธ์อย่างยิ่งกับความเกียจคร้าน ท้อแท้ และไม่เอางาน ยังปรากฏอยู่ในหมู่ชนและสังคมโดยทั่วไป พระธรรมปิฎก(ประยุทธ์ ปยุตฺโต) (2546: 248) กล่าวว่าการพัฒนาและการพัฒนาตนเองต้อง

...รู้จักสันโดษอย่างถูกต้อง อย่างฉลาดมีจุดหมายไม่ใช่สันโดษอย่างเลื่อนลอยโดยไม่รู้จักพอใจ เป็นสุขได้ง่ายด้วยวัตถุทรัพย์สินสิ่งบริโภคนานาที่ตนมีซึ่งหาได้ด้วยความสำเร็จและความเพียรโดยสุจริตชอบธรรม...ทำสิ่งที่ดีงามในหน้าที่การงาน สร้างสรรค์บำเพ็ญประโยชน์ที่เป็นกุศลธรรมทั้งหลายซึ่งจะทำให้ได้ทั้งความสุขระดับเสพสุขอย่างพอประมาณ ทั้งความสุขทางด้านจิตใจที่ประณีตสูงขึ้นไปอีก ทั้งเป็นการเกื้อกูลไม่ทำลายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมด้วยการบริโภค และทั้งเกื้อกูลแก่สังคมไปพร้อมกัน...

ความสันโดษหรือความพอเพียงในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริก็เช่นเดียวกับหลักพุทธธรรม “ความพอเพียง” เป็นเรื่องสำคัญทั้งตัวบุคคลและประเทศชาติ คนเราต้องมีความพอเพียงนั้นย่อมหมายถึงต้องมีความสันโดษ ความพอเพียง เช่นใด ขนาดไหน จึงจะเป็นความเหมาะสมและสมควรแก่บุคคลนั้นขึ้นอยู่กับอัตภาพและฐานานุรูปของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ ความพอเพียงเป็นหลักให้บุคคลรู้จักประมาณตน ไม่ฟุ้งเฟ้อสุรุ่ยสุร่ายจนเกินกว่าฐานะและความเป็นอยู่ของตนเองซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธศาสนาที่นอกเหนือจากจะมีเป้าหมายให้ฆราวาสรู้จะแสวงหาทรัพย์ รักษาทรัพย์และจ่ายทรัพย์โดยมีปัญญาเห็นชอบ ยังสอนให้บุคคลให้บุคคลเป็นนายเหนือความทะยานอยากได้ อันเป็นให้เกิดทุกข์ การสนองความต้องการในการบริโภคทรัพย์ แต่หลักธรรมในพระพุทธศาสนา สอนให้คนเราหาความสุขได้จากการบรรเทาความต้องการหรือความทะยานอยากที่ไม่จำเป็น หรือความจำเป็นให้น้อยลง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือความสุขจากการเสียสละ บำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมและส่วนรวม

องค์ธรรมที่เกี่ยวข้องกับความสันโดษ และการดำรงชีวิตที่งดงาม คือธรรมอันอำนวยการให้สุขขั้นต้น หรือธรรมที่เป็นไปในประโยชน์ปัจจุบันคือ ทิฐุธรรมมีกัตถประโยชน์ แปลว่า ประโยชน์ทันตาเห็น เป็นประโยชน์ที่มีความมั่นคงเพียงพอทางเศรษฐกิจโดยรวมเป็นสำคัญ จะต้องประสานเกื้อกูลต่อจุดหมายอีก 2 อย่าง ที่สูงขึ้น คือจุดหมายในท่ามกลางที่เรียกว่า สัมปรายิกัตถะ อันเป็นประโยชน์ในทางจิตใจ ทางคุณธรรม และทางคุณภาพชีวิต และจุดหมายในขั้นสูงสุดที่เรียกว่า ปรমัตถะ คือจุดหมายสูงสุดแห่งชีวิต อันได้แก่ ความเป็นอิสระแห่งชีวิตจิตใจ ความสงบสุขที่แท้จริงของแต่ละคน พระพุทธศาสนายังมองอีกว่า การบริโภคที่จะเกิดประโยชน์ที่สมบูรณ์สูงสุดนั้น จะต้องประกอบด้วยความสุข 3 ขั้น คือ 1. อุดมคติประโยชน์ขั้นต้นเรียกว่า กามฉันทะ 2. อุดมคติประโยชน์ขั้นกลาง เรียกว่า กุศลฉันทะ 3. อุดมคติประโยชน์ขั้นสูงเรียกว่า ธรรมฉันทะ

ทิฐุธรรมมีกัตถประโยชน์มีอยู่ในปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริเกือบทั้งหมด และถือได้ว่าเป็นพื้นฐานของการดำรงชีวิตของบุคคลในระบบเศรษฐกิจพอเพียงโดยแท้ ยังมีความ

ไม่เข้าใจอยู่มากเกี่ยวกับ “สันโดษ” แม้กระทั่งในกระบวนการพัฒนาสมัยใหม่ซึ่งยังเชื่อว่าการเร่งให้คนบริโภคมากเพื่อให้เกิดการผลิตและจะช่วยให้มีการพัฒนาได้มากและเร็วขึ้น เพื่อให้ตัวเลขความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การสร้างค่านิยมในการบริโภคหลายกรณีทำให้เกิดการฟุ้งเฟ้อ ทุ่มนี้ยืมสินหนี้ครัวเรือนและสาธารณะเพิ่มมากขึ้น การทุ่มนี้นี้เป็นไปเพื่อการบริโภคที่ไม่จำเป็นแก่ชีวิต เป็นการพัฒนาที่ผิดพลาดล้มเหลวและจะก่อให้เกิดปัญหาวิกฤติยิ่งขึ้นในอนาคต

ความสันโดษ เป็นองค์ธรรมที่ใช้ได้ทั้งบุคคล ชุมชน สังคมและประเทศชาติ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริมาจากพระราชดำริที่มุ่งสอนให้คนรู้จักพอเพียงและสันโดษเพื่อให้สามารถละความต้องการ “เทียม” ในชีวิต สามารถหลุดพ้นจากการบริโภคนิยมแบบสุดโต่งและการแข่งขันที่ไร้สาระและคลายความทุกข์จากความต้องการอันเนื่องมาจากกิเลส อย่างไรก็ตามเมื่อกล่าวถึงความ “สันโดษ” ต่างจาก “ปัจเจกนิยม” ในความหมายของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมเสรีตะวันตก ซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจตัวใครตัวมัน ในหลักพระพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนต้องเป็นกัมมวาที และวิริยวาที คือหลักแห่งการกระทำและหลักความเพียร ต้องมีความเพียรในการสร้างสรรค์ และพัฒนาให้เป็นความอยากทำ มากกว่าอยากได้ผู้ที่มีความสุขได้จริงคือผู้มีฉันทะในการปฏิบัติมากกว่าความอยากได้ ผู้คอยที่จะเสพและบริโภคนั้นเป็นคนอ่อนแอเพราะไม่มีฉันทะในการปฏิบัติ เป็นผู้ที่ต้องพึ่งพาคนอื่นตลอดไป พระพุทธศาสนายกย่องคุณค่าคุณสมบัติของบุคคล 2 ประการ คือความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย และความเพียรไม่ย่อมน้อย ดังนั้นความสันโดษจึงต้องควบคู่กับความเพียรเสมอไป ความเพียรทำให้เกิดความองอาจเข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ไม่ต้องพึ่งพาอาศัยคนอื่น และเป็นที่พึ่งคนอื่นได้ด้วย อันเป็นฐานของการสร้างความเข้มแข็งและความมั่นคงยั่งยืน โดยไม่ต้องอิงกระแสนิยมภายนอก ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ มุ่งเน้นหลักการ “ทำกิน” “พอเพียง” “สันโดษ” จึงเป็นสัมมาเศรษฐกิจเพราะเกิดจาก สัมมาทฤษฎีที่สามารถโยงสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น ๆ ของชีวิต เป็นอทิปปัจจตา ของเหตุและผล ที่สอนให้คนพึ่งตนเอง มีความสันโดษ สามัคคี มีความพอประมาณ มีเหตุผล และไม่โลภ อันเป็นทางเลือกให้มีการพัฒนาต่อไปได้ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริและหลักพุทธธรรม (มนูญ มุกข์ประดิษฐ์, 2547:143)

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริกับการพัฒนาจิตตามหลักพระพุทธศาสนา โดยกล่าวถึงหลักธรรมมาโดยลำดับ โดยได้กล่าวถึงองค์รวมในหลักพุทธธรรมแบบบูรณาการว่ามีความสัมพันธ์และสอดคล้องกันอย่างไร โดยได้พยายามชี้ให้เห็นว่าปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรินำเอาหลักธรรมในเรื่องมัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลางเป็นพื้นฐานโดยมุ่งเน้นให้ประชาชนในชาติดำรงอยู่ด้วยความพอเพียงทั้งในการบริโภคและการดำเนินชีวิต อีกทั้ง

ยังมีความซื่อสัตย์มีความอดทนมีความเป็นอิสระมีความมั่นคงทางด้านจิตใจ ตลอดจนให้ประสานประโยชน์ระหว่างตนกับคนอื่นและสังคมธรรมชาติสิ่งแวดล้อม หลักการเหล่านี้มีปรากฏในพุทธธรรมอันเป็นรากฐานของวัฒนธรรมและสังคมไทย ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริมีความหมายที่ลุ่มลึกและผูกพันสอดคล้องประสานกับหลักพระพุทธศาสนา อันเกี่ยวกับปรัชญาและแนวความคิดดำรงชีวิตของผู้คนในสังคมชุมชนในอุดมการณ์นั้น คือพุทธวิธีแห่งความมีชีวิตอันประเสริฐพร้อมพัฒนาให้สูงขึ้นทั้งทางกายและจิตใจ อันเป็นจุดหมายสูงสุดของพุทธศาสนิกชน

อุดมการณ์การของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริมีอุดมการณ์คือให้ทุกคนสามารถมีปัจจัย 4 พอเพียง เพื่อปลูกจิตสำนึกมนุษย์ให้หันกลับมาสู่ชีวิตเศรษฐกิจที่แท้จริงซึ่งประกอบด้วยมนุษย์กับธรรมชาติ โดยมีความเข้าใจมนุษย์ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และมุ่งหวังความพออยู่พอกิน ไม่ฟุ้งเฟ้อ มีความสงบ มีอิสรภาพเสรีภาพ มีความเป็นอยู่อย่างประมาณตนตามฐานะ ตามอัธยาศัย ไม่หลงใหลไปตามกระแสแห่งวัตถุนิยมจนเกินพอดี ไม่ยึดวัตถุเป็นที่ตั้ง แต่ให้ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นอุดมคติอันเป็นแนวปฏิบัติได้ในทุก ๆ กิจกรรม ทุก ๆ อาชีพ เพื่อความพอเพียงสำหรับทุกคนในสังคมเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน และเพื่อการดำรงอยู่แห่งวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมที่มั่นคงยั่งยืน เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริมีอุดมการณ์อยู่ที่ความมั่นคงยั่งยืน และความเข้มแข็งของสังคม มุ่งหวังความประสานสัมพันธ์เข้ากันได้ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับโลกสากล ดัง ภูษณ ปรีธะมาน (2542: 194) ให้ทัศนะไว้ว่า “เป้าหมายการพัฒนาตามยุทธศาสตร์เศรษฐกิจพอเพียงมิได้เน้นการจำรูปโตทางเศรษฐกิจ หากแต่เน้นเป้าหมายการมีชีวิตที่ดีของประชาชน โดยที่ชีวิตที่ดีนี้มิได้เกิดจากการมีความสุขในการจับจ่ายใช้สอยเพียงอย่างเดียว” ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ (ไสว บุญมา, 2543: 59) มุ่งหวังที่จะปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ของการพัฒนาประเทศจาก เพื่อสร้างความร่ำรวย มาเป็นยุทธศาสตร์ของการ แก่ความยากจน โดยคำนึงถึงชุมชนวัฒนธรรมสิ่งแวดล้อม และจิตวิญญาณของคนในชาติเป็นสำคัญ นอกจากนี้ ยังมุ่งหวังความสมดุล หรือความเสมอภาคใน 3 ภาคใหญ่ ๆ คือ 1. มุ่งหวังความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ 2. มุ่งหวังความสมดุลระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ 3. มุ่งหวังความสมดุลระหว่างกายกับจิต หรือ วัตถุกับจิตใจ อีกนัยหนึ่ง เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ มีอุดมการณ์มุ่งให้คนในสังคมมีความสมดุลระหว่างการผลิตสองสิ่งเหล่านี้ คือการผลิตทุกอย่างเพื่อตลาด ซึ่งเสี่ยงต่อเหตุการณ์ภายนอกและการล่มสลายภายใน การผลิตทุกอย่างเพื่อสนองความต้องการเบื้องต้น

การผลิตจะต้องตระหนักถึง (ธารง อุคมไพจิตร, 2544: 101) ความสัมพันธ์ระหว่าง “บุคคล” กับ “ระบบ” การผลิตนั้นต้องยึดมั่นในเรื่องของ “คุณค่า” ให้มากกว่า “มูลค่า” เป็นไปอย่างยั่งยืนไม่ทำลายทุนสังคมและทุนเศรษฐกิจ นอกจากนี้จะต้องไม่ติดตำรา สร้างความรู้ รัก สามัคคี และความร่วมมือร่วมแรงร่วมใจ มองกลไกและมีระบบสนับสนุนที่เป็นไปได้ด้วยการมีความรู้เกี่ยวกับตนเองที่จะนำไปสู่ความพอเพียง เป็นการดำเนินการแบบระเบิดจากภายใน เพราะความรู้เกี่ยวกับตนเองทำให้สามารถควบคุมตัวเองได้ในสถานการณ์ต่างๆ อย่างไม่หวั่นไหวจะมีอิสระไม่ต้องพึ่งอาศัยผู้ใดไม่ต้องรอคอยไม่ต้องผิหวาง และจะได้รับผลสำเร็จซึ่งวัดได้ด้วย “ความพอใจ” ทำให้เกิดความเข้มแข็งระดับบุคคล ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนโดยความสามัคคีปรองดองกัน มีเมตตาซึ่งกันและกันมีความสงบ มีความพออยู่พอกินเป็นการสร้าง “ทุนสังคม” มากกว่า “ทุนเศรษฐกิจ” คือทำให้เกิด “ความพอใจ” มากกว่า “กำไร” เมื่อนำรวมกันจะทำให้เกิดความยั่งยืน เพราะอยู่ร่วมกันและช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามกฎหมายธรรมชาติ

โดยกฎหมายธรรมชาติของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริจึงมุ่งให้บุคคลมีความพอเพียงในเรื่องปาก-ท้อง แต่มิได้สิ้นสุดอยู่เพียงเท่านั้น ความพอเพียงในทางเศรษฐกิจแห่งตนจะก่อให้เกิดความพร้อมและศักยภาพที่จะพัฒนาสู่ขั้นของ “หัวใจ (คิด) และ (จิต)ใจ” ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ จึงมิได้มีบทบาทเป็นเพียงวิถีทางในการแก้ไขปัญหาความยากจน หรือการยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ ในทางวัตถุเท่านั้น แต่ยังมีการพัฒนาชีวิตในทางจิตใจและในทางปัญญา ซึ่งเป็นเงื่อนไขหรือปัจจัยที่สามารถพัฒนาต่อไปได้ในระดับที่สูงขึ้น คือการพัฒนา “เงื่อนไขความรู้” (หัวใจ) และ “เงื่อนไขคุณธรรม” (จิตใจ) ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริมีเงื่อนไขในการพัฒนาจิตใจและปัญญาไปในทางที่สูงขึ้น แต่มีความสามารถทำให้ตนเองมีความ “เหลือกิน - เหลือใช้” ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริเสนอแนวทางให้บุคคลสามารถพัฒนาออกไปในทางข้าง หรือในแนวกว้าง ด้วยการพิจารณาว่าจะบริหารจัดการส่วนที่เหลือกิน-เหลือใช้ให้เป็นประโยชน์สูงสุดซึ่งเป็นเรื่องของ “เศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า” ที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดสรรผลิต (แบ่งปัน) ซึ่งต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับผู้อื่นโดยตรง (มณูญ มุกข์ประดิษฐ์, 2547: 238 - 239) ไม่เบียดเบียนชุมชน สังคมประเทศชาติสิ่งแวดล้อมและโลกนี้ เมื่อพิจารณาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริอย่างถ่องแท้แล้วจะเห็นได้ว่าประสานสอดคล้องอย่างแนบแน่นอยู่กับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักธรรมที่ว่าด้วย “ทางสายกลาง” หรือ “มัชฌิมาปฏิปทา” ซึ่งเป็นการเดินทางสายกลางระดับจริยธรรม หรือโลกียธรรม ด้วยวิถีแห่งพุทธะตราบเท่าที่ยังไม่ถึงระดับปรมัตถธรรม หรือโลกุตระธรรม โดยพัฒนา “ปัญญา” ให้รู้เท่าทันความเป็นไปของชีวิตและโลก รู้จักแยกแยะคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม ขณะเดียวกันก็รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงตามกฎแห่งอริยสัจและไตรลักษณ์ ทำให้ชีวิตสามารถดำรงอยู่ได้โดยมีอิสรภาพ ไม่ยึดมั่นถือมั่นดำรงชีวิตอยู่ได้โดยมี “ปัญญา” เป็นที่สุด

ปัญญาเป็นเงื่อนไขในการแสวงหาความรู้ที่สำคัญในระบบปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ซึ่งปัญญาหรือความรู้จะเกิดขึ้นเกิดจากการคิดพิจารณาสิ่งต่าง ๆ อย่างถูกต้องแยกแยะด้วยเหตุผล ทำให้เห็นและเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างได้กระจ่างชัด อย่างถูกต้องเที่ยงตรงเป็นธรรม และในกระบวนการทางเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นให้เป็นไปอย่าง “ถูกต้องดีงาม” หรือที่เรียกว่า “สัมมา” ในการผลิตและการบริโภค (พิพัฒน์ ยอดพฤติการณ์, 2549: 65) ระบบเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริให้ความสำคัญ “คุณค่า” มากกว่า “มูลค่า” มูลค่านั้นขาดจิตวิญญาณ เพราะเป็นเศรษฐกิจจากการเงิน ที่เน้นที่จะตอบสนองต่อความต้องการที่ไม่จำกัดขอบเขตเป็นการบริโภคที่ก่อให้เกิดความทุกข์หรือพาไปหาความทุกข์เป็นการทำลายล้างทรัพยากรอย่างรวดเร็ว “คุณค่า” จะก่อให้เกิดความพอใจและความสุข ซึ่งผู้บริโภคต้องใช้หลักขาดทุนคือถ้าใครสามารถควบคุมความต้องการที่ไม่จำกัดและลดความต้องการลงมาได้ ก่อให้เกิดความพอใจและความสุขเท่าเทียมกันซึ่งก่อให้เกิดสภาพเศรษฐกิจ สังคมไม่มีปัญหา การพัฒนายั่งยืน เพราะฉะนั้นการบริโภคแบบพอเพียงจะสามารถอุ้มชูตัวเองได้ทำให้เกิดความเข้มแข็งที่สำคัญการบริโภคนั้นจะทำให้เกิดความรู้ที่จะอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติ (ธารง อุดมไพจิตร, 2544: 101) เพื่อความยั่งยืน ซึ่งความยั่งยืนยังหมายถึงสิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามเวลา เช่นธรรมชาติเป็นอกาลิโก คือไม่ขึ้นกับการเวลา ไม่จำกัดด้วยระยะเวลา เป็นจริงอยู่อย่างนั้นตลอดในความหมาย คือไม่มีความจำเป็นต้องพัฒนาอีกต่อไปหรือเป็นการพัฒนาที่ดำเนินมาถึงจุดสิ้นสุด เป็นจุดยอดของการพัฒนาและเป็นสภาพที่ดำรงอยู่ได้อย่างถาวร

การพัฒนาที่ถาวรนั้นทุกคนมีความสุขตามอัธยาศัย เป็นจุดเริ่มต้นของครอบครัวที่จะสร้างฐานะความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ซึ่งทุกครอบครัวมุ่งหวังเพื่อที่จะสร้างความสุขให้กับครอบครัวของตนเรียกว่า “ความสุขของคฤหัสถ์” (อง.จตุกก. 21/62/105-106) ความสุขที่เกิดจากการบริโภคมิได้อาศัยสินค้าและบริการที่มากในลักษณะของ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส (กามคุณ 5) หรือสามีสสุข ความสุขที่เกิดจากธรรมมารมณ์ หรืออารมณ์ที่เกิดกับจิตใจโดยตรงเรียกว่านิรามิสสุข เป็นความสุขที่ไม่ต้องอาศัยวัตถุหรือกามคุณทั้ง 5 ก็สามารถทำให้มีความสุข เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ จะช่วยให้ชีวิตมีความสุขได้ ต้องอาศัยหลัก 4 ประการดังนี้ (บุญเสริม บุญเจริญผล, 2550: 5-7)

1. ต้องพึงตนเองให้มากที่สุด ต้องพึงตนเองให้มากที่สุด หมายความว่า ต้องพยายามอาศัยตนเองให้มากที่สุด อาศัยปัจจัยหรือคนภายนอกน้อยที่สุด ในระดับครอบครัวพึงการผลิตภายในครอบครัว ระดับชุมชนพึงการผลิตในชุมชน ระดับชาติพึงการผลิตภายในชาติ

2. ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์คุ้มค่าที่สุด เศรษฐกิจพอเพียง คือต้องพึงตนเองให้มากที่สุด ก็จำเป็นที่จะต้องพยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดผลดีมากที่สุด เช่นในครัวเรือน มี

ที่ดินเหลืออยู่ ก็ปลูกผักผลไม้เอาไว้รับประทานเวลาที่เหลืออยู่ก็ผลิตสิ่งของไว้ใช้ หรืออ่านหนังสือ หาความรู้ซ่อมแซมเครื่องใช้หรือบ้านเรือนที่ชำรุด

3. ไม่ผลิตและบริโภคเกินกำลัง แสวงหาความพอเหมาะพอดีได้คุณภาพ การผลิตและบริโภคเกินกำลัง เป็นการเสียความสมดุลแห่งธรรมชาติของเศรษฐกิจ ธรรมชาติของเศรษฐกิจต้องการความสมดุล ที่ใดมีความสมดุลที่นั่นไม่มีปัญหา ที่ใดไม่สมดุลที่นั่นต้องมีปัญหา ไม่เกิดปัญหาในปัจจุบันก็เกิดปัญหาในอนาคต

4. ต่างมีส่วนร่วมช่วยเหลือกัน ไม่ต่างคนต่างอยู่โดยไม่เหลียวแลกัน เนื่องจากเศรษฐกิจแบบพอเพียงต้องพยายามผลิตสินค้าและบริการใช้เองให้มากที่สุด พยายามหลีกเลี่ยงการซื้อจากตลาด เพราะไม่ใช่เศรษฐกิจการตลาด (market economy) แต่มนุษย์ทุกคนไม่สามารถผลิตสินค้าและบริการที่ตนต้องการได้ทุกอย่าง จึงต้องอาศัยผู้ที่อยู่ใกล้เคียงในชุมชนที่เป็นหมู่บ้านหรือตำบลเดียวกัน

การปฏิบัติตนตามเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ก็ต้องคิดให้ตรง ต้องรู้จักพอ เห็นความทุกข์ของการไม่รู้จักรู้พอ เห็นความสุขของการรู้จักพอ ผู้ที่ไม่รู้จักพอมีความตื่นเตนในการหาทรัพย์ และตื่นเตนในการจ่ายทรัพย์แต่เขาชีวิตเขาเต็มไปด้วยความทุกข์ที่เขาได้อยู่ ซึ่งเป้าหมายของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ก็ทำให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข ผู้ที่ดำรงชีวิตอยู่ในระบบนี้ย่อมรู้จักพอ มีจุดของความต้องการทางเศรษฐกิจ ย่อมมีความสุขมากกว่าผู้ที่ค้ำคนทุรนทุราย ไม่รู้จักพอเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริเป็นทางเลือกใหม่ของคนในสังคมที่กำลังจะเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจ สังคม ประชาชนสามารถเลือกใช้ชีวิตได้หลากหลายเป็นสังคมที่มีอิสรภาพ

อุดมการณ์การพัฒนาจิตตามหลักพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนในการแสวงหาคำตอบเพื่อแก้ปัญหาให้กับมนุษย์ โดยเริ่มที่แสดงให้เห็นถึงชีวิตตามสภาพความเป็นจริงว่าประกอบขึ้นจากขั้น 5 จนถึงลักษณะที่แท้ของชีวิตที่เต็มไปด้วยความทุกข์ ดังที่ปรากฏให้เห็นในคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนา นั่นคือหลักอริยสัจ 4 อันเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนาโดยเริ่มดูตั้งแต่ตัวทุกข์ว่ามีสภาพเป็นอย่างไร มีหนทางใดบ้างในการดับทุกข์ สภาพะความดับทุกข์เป็นเช่นไรและต้องปฏิบัติตัวอย่างไรจึงจะสามารถดับความทุกข์

พระพุทธศาสนาแสดงเป้าหมายในการดำเนินชีวิตของมนุษย์เพื่อให้เกิดความสุขแบ่งได้ 2 ระดับ คือระดับที่ยังข้องเกี่ยวกับโลกหรือระดับโลกิยะ ซึ่งเป็นของปุถุชน กับระดับที่พ้นไปจากชีวิตทางโลกหรือระดับโลกุตตระ ซึ่งเป็นของอริยบุคคล เป้าหมายในระดับแรกนั้นมนุษย์สามารถแสวงหาวิธีเพื่อจะสนองเป้าหมายของตนเองได้ เช่น การศึกษาเล่าเรียนเพื่อให้เกิดความสามารถในการประกอบอาชีพ การมีที่อาศัยสะดวกสบายแสวงหาปัจจัยต่างๆ มาบำรุงชีวิตของตน การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับคนในสังคม จนถึงการมีชีวิตครองเรือนที่มีสุข อย่างที่ทรงแสดงในทีฆชาดกสูตร (อ.อ.อ.อ. 23 /54 /3340-344) แสดงให้เห็นธรรมที่เ็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข ทั้งในปัจจุบันและภายหน้า เป้าหมายระดับที่สองคือเป้าหมายที่นอกเหนือจากเรื่องดังกล่าวข้างต้น แต่เป็นการให้คำตอบสำหรับการเข้าถึงเป้าหมายขั้นสุดท้ายของชีวิตหรือระดับโลกุตตระ (แสง จันทรงาม, 2531: 121) กล่าวถึงลักษณะเป้าหมายชีวิตดังนี้

1. มีลักษณะเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตไม่มีเป้าหมายใดสูงไปกว่านั้น เป็นเป้าหมายสุดท้ายเป็นอุดมคติสูงสุดในชีวิต
2. มีลักษณะเป็นความสุขอันประเสริฐ ไม่มีสุขใดในโลกแห่งโลกิยะจะเทียมเท่า
3. มีลักษณะเป็นนิรันดร์ อยู่เหนือกาลเวลา

ผู้ที่สามารถปฏิบัติให้ถึงเป้าหมายดังกล่าวได้ เรียกว่าอริยบุคคลซึ่งหมายถึง บุคคลที่สามารถละกิเลสได้อย่างหมดสิ้น ไม่ติดใจหรือปรารถนาในความสุขที่ไม่เที่ยงแท้ถาวร ซึ่งเป็นความสุขในแบบที่บุคคลในระดับปุถุชนปรารถนา เช่น ความร่ำรวย ความมีเกียรติ มีชื่อเสียง บุคคลที่จะเข้าถึงความสุขที่เป็นโลกุตระต้องปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ 8 หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าทางสายกลางอันเป็นวิธีการที่เป็นสุข กล่าวคือ เป็นวิธีการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ ซึ่งพอเหมาะพอดีที่จะให้เกิดผลตามกระบวนการดับทุกข์ อาจเรียกได้ว่าเป็นกระบวนการศึกษาและอบรมตามหลักไตรสิกขา คือการอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้นจนสามารถบรรลุจุดหมายสูงสุด คือ นิพพาน ไปด้วยในขณะเดียวกัน โดยเราสามารถเห็นความสัมพันธ์ของ ไตรสิกขา และมัชฌิมาปฏิปทาพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), 2538: 603)

กล่าวโดยสรุปว่ามัชฌิมาปฏิปทานั้นเป็นหลักปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าได้แสดงไว้ให้เป็นหลักเกณฑ์ในการเข้าถึงความสุขโดยอาศัยองค์ประกอบทั้ง 8 ประการเพื่อให้ปุถุชนสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง ดีงาม อันจะนำไปสู่ความสุขในบั้นปลายและเป็นพื้นฐานที่ใช้สำหรับการพัฒนาตนเองไปสู่ระดับอริยบุคคลเพื่อเข้าถึงความสุขในระดับที่สูงขึ้นไป (ส.ม. 1991/58-61) ซึ่งพระธรรมปิฎก

(ประยุทธ์ ปยุตฺโต), (2537: 8-33) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับความสุขและระดับขั้นตอนถึงชีวิตสมบูรณ์ตามแนวทางของพระพุทธศาสนาว่าต้องประกอบด้วยประโยชน์สุขในระดับต่าง ๆ ดังนี้

ระดับที่ 1 ทุกลมิกัดละ คือประโยชน์สุขที่ตามองเห็นเป็นเรื่องราววัตถุหรือด้านรูปธรรมถ้าจะสรุปประโยชน์สุขในระดับต้นซึ่งเป็นสิ่งที่ตามองเห็นก็จะมีดังนี้

1.1 มีสุขภาพดี มีร่างกายแข็งแรง ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย เป็นการอยู่สบาย ใช้การได้ดี

1.2 มีทรัพย์สินเงินทอง มีการทำงานอาชีพเป็นหลักฐาน หรือพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ

1.3 มีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนมนุษย์ หรือมีสถานะในสังคม เช่น ยศศักดิ์ ตำแหน่ง เกียรติชื่อเสียง เป็นที่ยอมรับในสังคม มีมิตรสหายบริวาร

1.4 สดุดีที่ยกย่องสำคัญสำหรับชีวิตกฤหัตถ์ คือ มีครอบครัวที่ดี มีความสุข

ระดับที่ 2 สัมปรายิกัดละ คือประโยชน์สุขที่เป็นด้านนามธรรม เป็นเรื่องของจิตใจลึกซึ้งลงไป เป็นประโยชน์ที่เลยจากตามองเห็น เช่น ความมีชีวิตที่มีคุณค่า การได้ช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นด้วยคุณธรรม ได้ทำประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ได้ทำชีวิตให้มีคุณค่าได้เกื้อกูลสังคม

ระดับที่ 3 ปรมัตถะ คือประโยชน์สุขที่เป็นนามธรรมขั้นที่เป็นโลกุตระเป็นเรื่องของจิตใจที่เป็นอิสระอยู่เหนือกระแสโลก เนื่องจากมีปัญญาที่รู้เท่าทันความจริงของโลกและชีวิตอย่างที่ว่าอยู่ในโลกแต่ไม่ติดโลก หรือไม่เอนโลก เหมือนใบบัวไม่ติดน้ำ

ความสุขในทัศนะของพระธรรมปิฎก ซึ่งสรุปมาจากคำ สอนของพระพุทธศาสนาแม้จะมี 3 ระดับแต่เมื่อสรุปแล้วจึงเป็นความสุข 2 ระดับ กล่าวคือ ประโยชน์สุขที่ตามองเห็นเป็นโลกียสุข และประโยชน์สุขที่เป็นนามธรรมจัดเป็นโลกุตระสุขถึงแม้มนุษย์จะสามารถแสวงหาความสุขในระดับโลกียะได้แล้ว หากแต่ความสุขในระดับดังกล่าวนี้มีอยู่เพียงชั่วคราว ดังนั้นเป้าหมายที่แท้จริงของพระพุทธศาสนาจึงเป็นโลกุตระสุขซึ่งพุทธทาส ภิกขุ (เงื่อม อินทปญฺญ, 2540: 120 -123) ได้แสดงทัศนะว่าความสุขแบบที่เราเข้าใจกันอยู่ทั่วไปนั้น ท่านเรียกว่าเป็นความสุขอย่างเทียมซึ่งมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. การได้ตามใจตัวเองไปเสียทุกอย่าง (Self-Indulgence) เป็นอารมณ์ปรารถนาทางตา หู จมูก ลิ้น และกาย สัมผัส เป็นการอยากได้อะไรมากจนเปลี่ยนความอยากพอที่จะไม่รู้สึกรำคาญ แต่ในที่สุดก็ไม่ได้เกิดความสุข

2. ความฟุ้งเฟ้อ (Luxury) คือการมีสิ่งสวยงามสะดวกสบายเกินกว่าที่จะพึงมีทำให้เกิดความพอใจในระยะแรก ๆ ราวกับว่าเราจะไม่มีความต้องการอื่นอีก แต่ในที่สุดสิ่งนั้นก็กลายเป็นของเกะกะน่ารำคาญ

3. ความเพลิน หรือนันทิ (Pleasure) คือความพอใจในรสที่ถูกอารมณ์อย่างแรงกล้าอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้มีเพียงอย่างเดียวก็ได้ เรียกว่าเป็นสมาธิของกาม

4. ความสบาย หรือสัพปายะ (Ease) คือการได้อะไรพอเหมาะ ๆ กับความต้องการที่ไม่มากเกินไป ขอบเขต เช่น ได้กินอยู่ ได้สมาคมหรือสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับตนซึ่งอาจใช้เป็นอุปกรณ์หาความสุขสูงขึ้น

5. ความสุข (Happiness) เป็นความรู้สึกที่ได้รับจากความพอใจจากการทำความดีสำเร็จ รู้สึกภูมิใจกับความสำเร็จที่เกิดจากน้ำพักน้ำแรงของตน ความสุขในความหมายนี้อาจเป็นเครื่องมือสำหรับศึกษาในด้านจิตใจเพื่อค้นหาความสุขอย่างสูงได้ง่ายขึ้น แต่ยังไม่ใช่ว่าความสุขตามความหมายของธรรม จึงเป็นความสุขได้เพียงฝ่ายโลก และเป็นเรื่องเฉพาะตัว

แนวคิดต่อความสุขข้างต้น(นริญญา ธนกุลภาริษฐ์, 2547: 41) เป็นลักษณะของความสุขแบบเทียมโดยอธิบายถึงสิ่งที่เราเรียกว่าความสุขนั้นยังอยู่ในระดับที่หยาบคือการได้รับความสะดวกสบาย หรือการได้สนองความอยากของตนฝ่ายเดียว แต่ทั้งหมดนั้นก็ยังเป็นความสงบที่เกิดได้เพียงชั่วคราว คือในช่วงเวลาที่เราสามารถแสวงหาสิ่งที่เราต้องการได้ เมื่อเวลาผ่านไปสิ่งที่ได้รับและเข้าใจว่าเป็นความสุขก็แปรเปลี่ยนไป และเป็นปัจจัยไปสู่ความทุกข์ซึ่งเป็นวงจรสืบต่อกันไป นั่นเพราะการได้มาซึ่งความรู้สึกสุขดังกล่าวนั้นยังต้องอาศัยเหตุปัจจัยภายนอก ซึ่งต่างก็ตกอยู่ในสภาพความไม่แน่นอน อันเป็นธรรมชาติของทุกสิ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้จึงไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นลักษณะของความสุขที่แท้จริงได้ในขณะที่ความสุขแท้ซึ่งพุทธทาส ภิกขุ (เลื่อม อินทปญฺญ, 2540: 120-123) กล่าวว่ามียุทธลักษณะดังนี้

1. สติ เป็นความสงบทางกาย วาจา ซึ่งจะเป็นเหตุให้ใจสงบลงได้

2. สมภาติ เป็นการสงบความรู้สึกที่รู้แจ้งที่รู้ใจได้ด้วยการทำตามสมาธิวิธีในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดปัญญาที่จะสามารถทำลายเชื้อของกิเลสลงได้

3. ปัญญา เป็นความรู้แจ้ง ที่สามารถขัดเกลากิเลสในส่วนลึกลงได้ เนื่องจากเกิดความรู้เห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

4. ความหน่าย (นิพพิทา) เห็นว่าสิ่งทั้งปวงในโลกเป็นเพียงมายา ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เกิดความระอาไม่ทะเยอทะยานอยากอีก

5. ความสำรอกสิ่งข้อมจิต (วิราคะ) ความเบื่อหน่ายในโลกิยามรณ์ จิตใจจางออกจากสิ่งที่เคยยึดติด

6. ความหลุดพ้น (วิมุตติ) เมื่อไม่ยึดติดก็สามารถหลุดจากโลกทั้ง กามภพ รูปภพ และอรูปภพได้

7. ความบริสุทธิ์ (สุทฺธิ) มีความเป็นอิสระเพราะหลุดได้จากทั้งคุณและโทษ ดีและชั่ว บุญและบาป

8. ความสงบ (สันติ) เป็นความสงบจากความทุกข์ และกิเลสจนถึงเชื้อของกิเลส จึงไม่มีการเกิดขึ้นของวัฏสงสาร

9. บรรณสันติ (นิพพานธาตุ) เป็นที่เข้าไปสงบของสังขาร ไม่มีการเกิด การดับหรือการตายสามารถคงตัวเองอยู่ได้โดยไม่ต้องมีอะไรมาสร้าง หรือปรุงแต่ง สงบจากความวุ่นวายต่างๆ อย่างเด็ดขาด

ความสุขในขั้นนี้เป็นความสุขที่ละเอียดขึ้น แตกต่างจากความเพลิดเพลินจากการได้เสพสิ่งที่ตนพอใจ เพราะเป็นความสุขที่เกิดจากการพัฒนาขึ้นของศีล สมาธิ และปัญญาของตน จึงเป็นความสุขที่เป็นอิสระ เกิดเป็นความสงบของจิตใจ ซึ่งมีลักษณะที่ยั่งยืนกว่าความสุขชั้นหยาบ ที่ต้องคืนรนพึ่งพิงสิ่งภายนอกอยู่ต่อไป ทั้งหมดนี้เป็นการสรุปว่า ความสุขอื่นนอกไปจากความสงบแล้วไม่มี ดังนั้นถ้าเกิดความสุขอย่างเทียม เราก็จะมีความสุขแบบเทียม ถ้าเกิดความสุขอย่างแท้ ก็มีความสุขที่แท้ สงบมากก็สุขมาก สงบน้อยก็สุขน้อย ซึ่งเป็นกฎตายตัวของธรรมชาติพระพุทธเจ้าทรงจำแนกความสุขไว้หลายประเภท หลายระดับ เช่นสุขของคฤหัสถ์กับสุขของบรรพชิต สุขกับเนกขัมมสุข โลภียสุขกับโภกุตตรสุขซึ่งพระพุทธเจ้าทรงจำแนกความสุขของปุถุชนกับสุขของพระอริยะออกเป็นคู่ๆ (อง.ทุก 20/65-77/102-105) เป็นแบบคู่ขนาน ลักษณะของความสุขจำแนกเป็นคู่เป็นการเปรียบเทียบระหว่างความสุขกับความสุขที่ไม่อาศัยกาม และบางคู่เปรียบเทียบระหว่างความสุขที่ประณีตกับความสุขที่ประณีต

มากกว่าความสุขที่ไม่ต้องอาศัยการเสพ การบริโภค คือความสุขที่ได้จากฌาน ซึ่งมีความอิสระจากสิ่งภายนอก จนกระทั่งถึงขั้นของนิโรธซึ่งเป็นอีกชื่อหนึ่งของนิพพาน จากประเภทของความสุข อาจสรุปได้เป็น 3 ลักษณะที่สัมพันธ์กับบุคคลผู้แสวงหาความสุข (ขุ.อ.25/12/126) ดังนี้

1. กามสุข สุขเนื่องด้วยกาม ผู้เสพได้แก่ มนุษย์ปุณฺณ และอริยบุคคลชั้นโสดาบันและสกทาคามี
2. ฌานสุข สุขเนื่องด้วยฌาน ผู้เสพได้แก่ มนุษย์ปุณฺณและอริยบุคคลทุกชั้นตั้งแต่พระโสดาบันถึงพระอรหันต์
3. นิพพานสุข สุขเนื่องด้วยนิพพาน ผู้เสพได้แก่ พระอริยบุคคล ตั้งแต่พระโสดาบัน จนถึงพระอรหันต์

ความสุขประเภทต่าง ๆ ที่ได้นำ มากล่าวข้างต้นนั้นเป็นการยืนยันให้เห็นว่า มนุษย์สามารถมีความสุขในแบบที่เป็นอิสระ คือไม่ต้องอาศัยอามิสได้ซึ่งเป็นความสุขที่เป็นจุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนาคือพระนิพพาน

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ กล่าวสั้น ๆ คือเศรษฐกิจที่ทำให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ได้ตามสมควรแก่สภาพ มีการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่เป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย ในด้านการผลิตก็ผลิตให้พอเพียงที่จะเลี้ยงตนเองเลี้ยงครอบครัวให้มีอยู่มีกินมีความสุขตามฐานะแห่งตนหากผลผลิตเหลือก็จัดแบ่งเพื่อจำหน่ายไป ในด้านการซื้อการขายก็มีซื้อขายด้วยความสุจริตยุติธรรมไม่เอารัดเอาเปรียบโกหกหลอกลวงทำความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น และในด้านการบริโภคก็รู้จักประมาณในการบริโภคใช้สอยให้มีชีวิตอยู่ได้และอยู่ดีตามสมควรแก่ฐานะและภาวะไม่มีความโลภจนเกินเหตุ ซึ่งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรินี้ฐานมาจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา จึงทำให้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรินี้มีความสัมพันธ์กับการพัฒนาจิตของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับปัจเจกชน ครอบครัวระดับชุมชน สังคมและประเทศชาติ การพัฒนาและบริหารประเทศควรใช้หลักพุทธธรรมเป็นหลักในการดำเนินชีวิต เช่น รู้จักพอเพียงทั้งในการบริโภคและการดำเนินชีวิต โดยนำหลักการ “พออยู่ - พอกิน” กับความ “พอเพียงและพอดี” เป็นฐานเบื้องต้นก่อนที่จะขยายไปสู่การพัฒนาที่เป็น “สามมาพัฒนา” ที่ยังยืนตามลำดับขั้นทั้งทางด้านเศรษฐกิจและทางด้านจิตใจ ซึ่งถือว่าเป็นส่วนสำคัญของร่างกาย ถ้าจิตไม่ปกติแม้จะมีเศรษฐกิจดีเพียงใด สังคมนั้นก็จะมีปัญหาตามมา คือคนเป็นโรคจิตตามมา ดังนั้นหลักพุทธธรรมเน้นที่หลักไตรสิกขาหรือหลักมัชฌิมาปฎิพา คือการเดินทางสายกลาง

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการพัฒนาจิตเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา(นิพพาน)

กระบวนการพัฒนาในพระพุทธศาสนามีหลักใหญ่ ๆ ที่จะต้องได้รับการพัฒนาเพื่อให้เกิดความก้าวหน้าไปพร้อมกัน คือ การพัฒนาทางด้านร่างกาย การพัฒนาทางด้านศีลธรรม การพัฒนาทางจิตใจ และการพัฒนาทางด้านสติปัญญา ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ครบองค์ประกอบและเป็นแนวทางต่อการปฏิบัติให้ถึงความสุขในแต่ละระดับ คือในระดับความสุข พระพุทธศาสนาสอนให้ไม่ลุ่มหลงมัวเมาในความสุขมากเกินไปแต่ให้มีการพัฒนาต่อความสุขในขั้นนี้ เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติตนให้เกิดความสุขในขั้นที่ประณีตขึ้น เกิดปัญญาเห็นความจริงตามธรรมชาติในข้อที่ว่า ทั้งสุขก็ดี ทุกข์ก็ดี สุขก็ดี ล้วนไม่เที่ยง เป็นสิ่งที่ปัจจัยต่างๆ ประสมตั้งขึ้นซึ่งพระมหานรินทร์ นรินโท (2545: 84) กล่าวว่า ที่สุดของความทุกข์ คือ ความสุข ซึ่งเป็นการพูดเปรียบเทียบสภาวะที่ความทุกข์สิ้นสุดลงเป็นการใช้ภาษาเปรียบเทียบเพื่อให้เกิดความเข้าใจว่าสิ่งที่เรียกว่า “ความสุข” กับ “ความทุกข์” ดังปรากฏเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าตรัสแสดงธรรมกับชาวโลกเพื่อให้ง่ายแก่การฟัง เช่น นิพาน ปรม สุข แปลว่า นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง (ม.ม.13/287/216) หากแต่ในโลกุตตร เช่น ในการตรัสถึง อริยสัจ หรือ ปฏิจจสมุปบาท จะไม่มีปรากฏคำว่าความสุขเลย แต่เพราะความสุขนั้นเป็นคำที่มีอิทธิพลต่อจิตใจของสัตว์มากกว่าคำว่าความทุกข์ จึงใช้ในการพูดกับชาวโลก เพื่อก่อให้เกิดการปฏิบัติธรรม เพราะสัตว์นั้น ๆ ไม่เคยนึกว่าตนมีทุกข์เป็นพื้นฐาน ซึ่งพระพุทธศาสนามองสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริงและแสวงหาวิธีการที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้นอย่างไม่เกิดทุกข์ ไม่เข้าไปยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวเราของเรา มีตัว มีตน เราจะเกิดความสุข ดังนั้นเมื่อเราสามารถกำจัดความรู้สึกที่ว่า มีตัวตนของเรา มีสิ่งที่เป็นอย่างเราอย่างแท้จริงไปแล้ว เราก็จะประสบกับสิ่งที่เรียกว่า “นิพพาน” อันหมายถึงวิมุตติคือความหลุดพ้นอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต

สรุปปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ กับการพัฒนาจิตตามหลักพระพุทธศาสนา

กระบวนการความสัมพันธ์เป็นการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยภายในคือจิตใจเพื่อให้ทันการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยภายนอกคือร่างกาย (ปัจจัย 4) เป็นการสร้างความสมดุลขึ้นระหว่างเศรษฐกิจและจิตใจโดยมีเงื่อนไขในมิติต่าง ๆ ในระดับศีล สมาธิ และปัญญา อาจจำแนกได้ชัดเจนคือ ศีลเป็นกฎกติกาในทางโลก วัตถุเพื่อการประกอบอาชีพ เป็นพฤติกรรมของมนุษย์ที่ปรากฏภายนอกที่จะแสวงหาปัจจัยต่างๆ ไม่ให้เกินความพอดี ไม่โลภจนทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ไม่เอนเอียงไปทางใดทางหนึ่ง ซึ่งทำให้เกิดความสุขความเจริญทางกายพร้อมที่จะพัฒนาสู่ขั้นที่สูงขึ้นไปในระดับสมาธิ เริ่มจากการมีสติรู้ตัวตลอดเวลา มีความหนักแน่นอดทน ไม่ทอดลอยเป็นการทำให้เกิดความภูมิคุ้มกันในตัวพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลง เป็นเกราะกำบังมิให้สิ่งแวดล้อมภายนอก

เข้าสู่ภายใน (จิตใจ) เกิดเป็นความงอกงามทางจิตใจและหนักแน่นพร้อมที่จะแผ่ขยายความดีงามภายในคือจิตใจไปสู่บุคคลอื่นโดยปราศจากเงื่อนไข และปัญญา เป็นการกลั่นกรองสิ่งต่างๆ ด้วยความระมัดระวังปราศจากอคติครอบงำเพื่อให้ได้มาซึ่งเหตุผลที่ถูกต้อง ส่งผลถึงการพัฒนาที่ยั่งยืน มีความเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างได้อย่างกระจ่างชัด เป็นความรู้แจ้งเห็นความจริงของโลกโดยธรรมชาติและหลุดพ้นจากกิเลสครอบงำเข้าสู่พัฒนาที่สมบูรณ์แบบคือพระนิพพาน